

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

Навчально-методичний посібник

**Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних
конфліктів**

напряму підготовки 293 «Міжнародне право»

Ужгород 2021

УДК 341(075.8)
Д 33

Колотуха І. О. **Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів**: навчально-методичний посібник. Ужгород: ДВНЗ "УжНУ", 2021 р. — с.

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів» спрямований на розвиток у студентів знань, умінь, навичок про фундаментальні основи міжнародного публічного права; знання й уміння застосовувати положення ключових міжнародно-правових документів з міжнародного гуманітарного права ; широкої обізнаності із універсальними та регіональними інституційними механізмами захисту прав людини під час збройного конфлікту; вироблення та надання правової оцінки збройному конфлікту різного характеру; здатності вирізняти ознаки законних учасників збройного конфлікту в залежності від його правової кваліфікації; мати уявлення про підстави міжнародних злочинів та міжнародні судові установи які мають юрисдикцію засуджувати за вчинення таких злочинів.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю "міжнародне право", та всіх хто цікавиться міжнародно-правовою регламентацією збройних конфліктів.

Рецензенти: Динис Г.Г.завідувач кафедри міжнародного права УжНУ
Лисик Володимир Михайлович, к.ю.н.
доцен кафедри міжнародного права ЛНУ, доцент

Рекомендовано до друку Вченою Радою
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
Протокол № від 2020

© І. О.Колотуха, 2021

ЗМІСТ

Список умовних скорочень.....	4
ВСТУП.....	5
Опис навчальної дисципліни.....	9
Програма навчальної дисципліни.....	10
Структура навчальної дисципліни.....	11
Навчально-тематичний план дисципліни.....	12
Зміст лекційних тем курсу.....	13
Тематика лекційних занять.....	17

Список умовних скорочень

ЖК – Женевські конвенції

ЗК – збройний конфлікт

ДП – Додатковий протокол

МПП - Міжнародне публічне право

МГП – Міжнародне гуманітарне право

МКС – Міжнародний Кримінальний Суд

МКТЮ – Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії

МКТР – Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди

Вступ

Навчальний посібник з дисципліни **«Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів»** підготовлений на підставі вимог галузевого Стандарту вищої освіти України 2013 року, галузь знань «Міжнародні відносини, напрям підготовки 6.030202 «Міжнародне право», кваліфікація 3439 «Фахівець з міжнародного права» та практики викладання курсу у ВНЗ України, містить систему організаційно-методичних заходів, які сприятимуть студентам у засвоєнні знань, умінь та навичок із зазначеної дисципліни.

Навчальна дисципліна **«Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів»** є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців зі спеціальності «Міжнародне право» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Викладається на IV курсі, VII семестр, в обсязі 90 навчальних годин (3 кредитів ECTS (the European Credit Transfer System), а саме: лекції – 20 год., практичні, семінарські заняття – 24 год, самостійна робота – 50 години, 6 – індивідуальна робота.

Завершується семестр – заліком

Мета та завдання навчальної дисципліни **«Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів»** спрямовані на отримання знань про :

- фундаментальні основи міжнародного публічного права; знання й уміння застосовувати положення ключових міжнародно-правових документів з міжнародного гуманітарного права ; широка обізнаність із універсальними та регіональними інституційними механізмами захисту прав людини під час збройного конфлікту;
- спеціальність юриста-міжнародника та відповідно сферу професійної діяльності пов'язану з застосуванням норм міжнародного права, що застосовується під час збройного конфлікту;
- місце навчальної дисципліни в системі навчального курсу та системі міжнародного права;
- понятійно-категоріальний апарат навчальної дисципліни **«Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів»** ;
- науково-теоретичну інформацію з міжнародного права;
- методологічні основи мислення, дослідження та аналізу права збройних конфліктів та міжнародного права прав людини ;
- систему професійного аналізу нормативних документальних та наукових джерел міжнародного публічного права;
- професійне використання юридичних понять та категорій, що застосовуються у сфері міжнародного права.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів» формуються предметно-

фахові інструментальні, загальнонаукові); компетенції (соціально-особистісні, загальнопрофесійні, спеціалізовано професійні,

- уміння та навички надавати консультації щодо визначення правової природи збройного конфлікту, надавати належну правову оцінку та визначати його ознаки та приналежність до певного виду;

- уміння та навички надавати консультації щодо використання міжнародних конвенційних та інституційних механізмів під час збройного конфлікту в інтересах клієнта.;

- уміння в складі групи фахівців представляти інтереси клієнта при використанні міжнародних механізмів захисту прав людини під час збройного конфлікту;

- навички формування основ обґрунтованих логічно-індивідуальних рекомендацій з конкретних питань міжнародного публічного права що стосуються кваліфікації збройних конфліктів;

- креативність, здатність до системного мислення щодо причин виникнення збройного конфлікту та пошуку відповідних юридичних механізмів їх порушення;

- уміння та навички займати активну громадянську позицію ;

- толерантність;

- відповідальність стосовно фаховості наданих правових послуг;

- навички управління міжнародно-правовою інформацією;

- дослідницькі навички.

Місце дисципліни в структурно-логічній схемі підготовки фахівців з міжнародного права. Нормативна навчальна дисципліна «**Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів** », що викладається у VII семестрі, є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» з спеціальності 0301 «Міжнародне право», напряму 6.030202 – «Міжнародне право».

Зв'язок з іншими дисциплінами. Вивчення цієї дисципліни супроводжується вивченням навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності «Міжнародне право», «Право колективної безпеки», «Міжнародне кримінальне право», «Теорія держави і права», «Історія міжнародного права», іноземних мов, а також галузевими міжнародно-правовими дисциплінами.

Методика викладання навчальної дисципліни «**Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів** » здійснюється на основі класичної університетської та інноваційної систем організації навчального процесу із застосуванням сучасних педагогічних, інформаційних інтернет-технологій, засобів комунікації (форми, методи, методики технологій навчання) та підготовки індивідуальних/ самостійних завдань студентів (есе, моделювання міжнародно-правових кейс-ситуацій (судових рішень), метод створення проєктів, навчання у кооперації з представниками інших спеціальностей, аналіз та вивчення case–study рішень міжнародних судових

інституцій, ділових ігор, презентацій, тощо) з метою досягнення відповідного рівня теоретичних знань та практичних навичок.

Студенти опановують навички опрацювання нормативних, наукових джерел, включно з матеріалами Комісії міжнародного права ООН, рішеннями Міжнародного Суду ООН, ЄСПЛ, Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії та інших міжнародних судових інституцій.

Загальні рекомендації до підготовки практичних занять

На основі вивчення вказаних нормативних джерел, основної та рекомендованої літератури, а також інших відкритих он-лайнних довідково-бібліотечних інформаційних джерел бути готовим надати пояснення про визначений до кожної теми понятійно-категоріальний апарат міжнародного права, спробувати індивідуально сформулювати юридичні характеристики правового явища та бути готовим предметно вести діалог.

Інформаційні джерела – навчальні посібники, науково-методичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних центрів дослідження міжнародного права, університетів та інститутів, монографічні та доктринальні дослідження з міжнародного права, наукові статті вітчизняних та зарубіжних авторів, вітчизняні та зарубіжні періодичні фахові видання, включаючи джерела Інтернету, енциклопедичні словники та інші наукові джерела українською та іноземними мовами, міжнародно-правові нормативні документи, джерела Комісії міжнародного права ООН, судові рішення Міжнародного Суду ООН, ЄСПЛ, міжнародних судів та трибуналів *ad hoc*, установчі документи міжнародних організацій та міжнародних судових установ, практика вирішення міжнародно-правових спорів.

Контроль знань і розподіл балів, які отримують студенти за виконання Робочої програми «Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів» .

Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою. У змістовий модуль входять теми №№ 1-8. Умовою допуску до заліку є обов'язкове відвідування лекцій та семінарських занять, активна участь в їх проведенні, виконання завдань до самостійної роботи, підготовка доповідей та рефератів згідно з Робочою програмою (теми визначаються викладачем).

Методи оцінювання/діагностики знання здійснюються на підставі вимог галузевого стандарту вищої освіти України 2013р., напряду підготовки 6.030202 — «Міжнародне право» та практики викладання курсу.

Знання та розуміння студентів оцінюється на наступних рівнях: опитування у різних формах, тестові завдання, здійснення аналітики, кейс-стаді, тематичні дослідження, підготовки есе, *legal opinion*.

Когнітивні навички (навички мислення) студентів оцінюються за допомогою: модулів, есе, тестів, практичної та самостійної роботи над

юридичними проектами, аналізу нормативних джерел, монографічної та доктринальної літератури вітчизняних і зарубіжних вчених, судових рішень міжнародних судових інстанцій.

Практичні навички студентів оцінюються за допомогою: модулів, тестів, есе, практичної та самостійної роботи з питань підготовки проектів міжнародних договорів/конвенцій, практичної та самостійної роботи над юридичними проектами, рольових ігор, аналізу правових норм.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
	Галузь знань «29» Міжнародні відносини		
	Напрямок підготовки 293 "Міжнародне право" (шифр і назва)		
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		4-й (бакалаврат)	4-й (бакалаврат)
		Семестр	
		7-й	7-й
		Лекції	
		20 год.	14 год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	8- год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		50 год.	72 год.
		Індивідуальні завдання:	
		6 год.	
Вид контролю: залік			

2. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремий інститут

Тема 2. Джерела МГП, як основа інституту Міжнародно-правової кваліфікації збройних конфліктів.

Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.

Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт

Тема 5. Міжнародний збройний конфлікт

Тема 6. Учасники збройного конфлікту

Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів

Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів

3. Структура навчальної дисципліни.

Таблиця 2.1.

Модуль	Змістовий модуль	Номер теми та її назва
	№1	<p>Тема 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремих інститут Міжнародного гуманітарного права(МГП).</p> <p>Тема 2. Джерела МГП , як основа інституту Міжнародно-правової кваліфікації збройних конфліктів</p> <p>Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт</p> <p>Тема 5. Міжнародний збройний конфлікт</p> <p>Тема 6. Учасники збройного конфлікту</p> <p>Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів</p> <p>Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів.</p>

4. Навчально-тематичний план дисципліни

№ п/п	Назва теми	Всього годин	Лекційні	Семінарські (практичні)	Індивідуальна робота	Самостійна робота
Змістовий модуль 1						
1.	Тема 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремий інститут Міжнародного гуманітарного права(МГП).		2	4	-	
2.	Тема 2. Джерела МГП , як основа інституту міжнародно-правової кваліфікації збройних конфліктів		2	4	-	
3.	Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.		2	4	4	
4.	Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт		2	4	2	
5.	Тема 5. Міжнародний збройний конфлікт		2	2	-	
6.	Тема 6. Учасники збройного конфлікту		4	2	-	
7.	Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів		4	2	-	
8.	Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів		2	2	-	
	Всього:	90	20	24	6	40

5. Зміст лекційних тем курсу

Номер лекції	Назва теми та її зміст	Кількість годин	Використана література
(7 семестр). Модуль			
Змістовий модуль			
Лекція 1	<p>Тема 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремий інститут міжнародного гуманітарного права (МГП)</p> <p>Поняття МГП як галузі Міжнародного публічного права(МПП)</p> <p>Система МГП (галузі та інститути)</p> <p>Місце кваліфікації збройного конфлікту в системі джерел МГП</p> <p>Розвиток доктрини МГП на сучасному етапі</p>	2	№ 1- 5, 12,16 -19
Лекція 2	<p>Тема 2. Джерела МГП , як основа інституту Міжнародно-правової кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Поняття та види джерел МГП.</p> <p>Правова характеристика Гаазьких конвенцій 1899 та 1907рр.</p> <p>Женевські конвенції 1949р про захист жертв війни.</p> <p>Додаткові протоколи I та II 1977р., до Женевських конвенцій 1949р.</p>	2	№ 1-5, 20, 23-25

<p>Лекція 3</p>	<p>Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Поняття кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Підстави кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Характерні особливості кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Правила кваліфікації та тлумачення норм права як основа для кваліфікації збройних конфліктів.</p>	<p>2</p>	<p>№ 1-5,29,31.</p>
<p>Лекція 4</p>	<p>Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт</p> <p>Поняття внутрішньодержавного збройного конфлікту</p> <p>Причини виникнення</p> <p>Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додатковий протокол II 1977р.</p> <p>Характерні особливості учасників внутрішньодержавного збройного конфлікту.</p>	<p>2</p>	<p>№ 1-19, 35,36,37, 89.</p>
<p>Лекція 5</p>	<p>Тема. 5 Міжнародний збройний конфлікт</p> <p>Поняття міжнародного збройного конфлікту</p> <p>Початок війни та його наслідки</p> <p>Режим воєнної окупації</p> <p>Ознаки завершення війни.</p>	<p>2</p>	<p>№ 1-5, 38,39, 89</p>
<p>Лекція</p>	<p>Тема 6. Учасники збройного конфлікту</p>	<p>4</p>	<p>№ 1-5,29,31,</p>

6.	<p>Ознаки комбатанта</p> <p>Учасники руху опору, як законні комбатанти.</p> <p>Найманці</p> <p>Шпигуни та розвідники</p>		89.
Лекція 7.	<p>Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів</p> <p>Воєнні злочини як підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.</p> <p>Злочин агресії в контексті діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів.</p> <p>Злочини проти людяності.</p> <p>Склад злочину геноциду та особливості його кваліфікації під час збройного конфлікту.</p>	4	№ 1-5, 40,41,43

<p>Лекція 8.</p>	<p>Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Значення міжнародного кримінального судочинства для розвитку міжнародного гуманітарного права.</p> <p>Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (створення та прецеденти).</p> <p>Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (створення та прецеденти).</p> <p>Міжнародний кримінальний суд: основні аспекти діяльності</p>	<p>2</p>	<p>№1-5, 89</p>
------------------------------------	--	----------	-----------------

6. Тематика лекційних занять.

Лекція 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремий інститут міжнародного гуманітарного права (МГП)

1. Поняття МГП як галузі Міжнародного публічного права(МПП)

2. Система МГП (галузі та інститути)

3. Місце інституту кваліфікації збройного конфлікту в системі джерел МГП

4. Розвиток доктрини МГП на сучасному етапі

Поняття МГП як галузі Міжнародного публічного права(МПП)

Міжнародне гуманітарне право — це система принципів та норм, які регулюють специфічні відносини між суб'єктами міжнародного права, що виникають під час збройних конфліктів.

У консультативному висновку Міжнародного Суду ООН у справі щодо правомірності загрози або застосування ядерної зброї 1996 р. говориться, що комплекс "норм, що первинно називався "закони та звичаї війни"... в подальшому став називатись "міжнародне гуманітарне право".

Галузь міжнародного гуманітарного права складається з двох підгалузей ("право Женеві" і "право Гааги") і повноцінних інститутів (наприклад, захист культурних Цінностей у період збройних конфліктів).

Об'єкт регулювання цієї галузі — специфічні суспільні відносини, що виникають під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру) та війни.

Система МГП (галузі та інститути)

Інститут права – це елемент системи права, представлений сукупністю правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин¹.

Інша дефініція визначає інститут права, як об'єктивно відокремлену всередині однієї галузі чи декількох галузей права сукупність взаємопов'язаних

¹ Теория права и государства: Учебник/Под.ред. В.В.Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.:Юристъ, 1996. – 472с.

юридичних норма, яким притаманне однакове регулювання конкретного виду суспільних відносин².

Правовий інститут являє собою відокремлений блок галузі права, якому притаманні: а) однорідність фактичного змісту – кожен інститут призначений для регулювання самотійної, відносно відокремленої групи відносин або окремих поступків, діянь людей; б) юридична єдність правових норм; в) нормативна відокремленість, тобто відокремленість норм, які утворюють правовий інститут, в главах, розділах, частинах, інших структурних частинах закону або іншого нормативно-правового акту; г) повнота відносин, що регулюються.

Інститут права вбирає таку сукупність норм (дефінітивні, уповноважуючі, забороняючі та ін.), яка покликана забезпечити відсутність прогалин у відносинах, що ним регулюються. В свою чергу складний, комплексний або міжгалузевий інститут права – це сукупність норм, що входять до складу різних галузей права, але регулюють взаємопов'язані однорідні відносини.

Міжгалузевий інститут буде мати місце в разі, коли одні і ті ж суспільні відносини регулюються нормами різних галузей права.

Міжгалузеві інститути входять в галузі права не повністю, а тільки конкретною частиною.

Місце інституту кваліфікації збройного конфлікту в системі джерел МГП.

Інститут кваліфікації збройного конфлікту регулює відносини, що виникають в разі виникнення збройного конфлікту, існування стану війни без проведення бойових дій, притягнення до відповідальності та засудження воєнних злочинців.

Норми права, що регулюють даний вид відносин належать, до кримінального права, гуманітарного права та права прав людини, що наводить на думку про його міжгалузевість. В обґрунтування наведеного, видається необхідним, визначити правові норми, які складають даний інститут та

² Теория государства и права: Учебник для вузов/Под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б.С. Эбзеева. – М.:ЮНИТИДАНА, Закон и право, 2000. – 640с.

провести порівняльний аналіз вказаних галузей міжнародного публічного права.

Розвиток доктрини МГП на сучасному етапі.

Під час Тридцятирічної війни у травні 1625 р. побачила світ робота видатного голландського вченого Гуго Гроція "Про право війни і миру", в якій він розглядав проблеми співвідношення війни і права і доводив, що в разі неможливості уникнення війни вона повинна вестись у відповідності з принципами права і гуманності.

У 1762 р. у праці "Про суспільний договір" Жан-Жак Руссо сформулював ідею, яку пізніше було взято за основу в міжнародному гуманітарному праві: "Війна — це відносини не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські особи і навіть не як громадяни, а як вояки..." А з вояками, вважає Руссо, можна воювати тільки до тих пір, поки вони самі воюють. Але щойно вони склали зброю, "вони знову стають просто людьми", і до них слід ставитися гуманно {Ж-Ж. Руссо. Про суспільний договір, кн. 1, гл. IV.

Важливу роль на сучасному етапі розвитку доктрини МГП займає праця видатного бельгійського юриста міжнародника Є. Давіда "Принципи права збройних конфліктів", яка по суті є науково-практичним коментарем до міжнародного гуманітарного права двадцятого століття.

Важливе значення для розвитку доктрини мали також міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії та Руанді, які відкрили можливість застосування на практиці норм женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Завершальною подією, на даному етапі стало створення міжнародного кримінального суду, що знаменувало собою новий етап у розвитку гуманітарного права.

Запитання для контролю

1.Визначення МГП та його ознаки.

2. Характерні особливості системи МГП, як галузі МПП.

3. Основні ознаки норм та інститутів МГП.

4. Прогресивний розвиток МГП на сучасному етапі.

Тема 2. Джерела МГП, як основа інституту Міжнародно-правової кваліфікації збройних конфліктів.

1. **Поняття та види джерел МГП.**
2. **Правова характеристика Гаазьких конвенцій 1899 та 1907рр.**
3. **Женевські конвенції 1949р про захист жертв війни.**
4. **Додаткові протоколи I та II 1977р., до Женевських конвенцій 1949р.**

Поняття та види джерел МГП

Міжнародне право існує в формі норм. Будучи формою права, юридична норма наділена своїм змістом. Юридичним змістом норми є правило поведінки. Якщо норми являють собою необхідну внутрішню форму існування міжнародного права, то його зовнішньою формою, тобто способом вираження, є звичай, договір, та правотворчі рішення міжнародних організацій. **Ці офіційно-юридичні форми існування міжнародно-правових норм мають назву джерел міжнародного права.** Поняття «джерело» включає і функцію створення норм міжнародного права. Загальноприйнятими джерелами є договір та звичай. В цій якості про них йде мова, наприклад, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969р. При визначенні кола джерел зазвичайно роблять посилання до ст. 38 Статуту МС ООН.

У статті 38 Статуту Міжнародного суду зазначається:

Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує:

- 1) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, які встановлюють правила, безперечно визнані державами, які є сторонами спору;
- 2) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної за правову норму;
- 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

4) судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з міжнародного публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Це положення звичайно приймається як таке, що встановлює перелік джерел міжнародного права.

Враховуючи, що МГП є галуззю МПП фактично види джерел є ідентичними, однак в МГП значною мірою посилена дія судових рішень міжнародних судових установ, які впливають як на обсяг правосуб'єктності так і на прогресивний розвиток самого права, в даному випадку МГП.

Правова характеристика Гаазьких конвенцій 1899 та 1907рр

Гаазьких конвенцій 1899 та 1907, по суті були перші міжнародні документи які регулювали та обмежували на міжнародному рівні засоби та методи ведення війни та встановлювали поняття та статус нейтральних держав.

Так, зокрема конвенції вказували, що до заборонених методів ведення війни передусім належить віроломство (ст. 23 б, є IV Гаазької конвенції 1907 р), безпощадність — ще один метод війни, що є забороненим. Стаття 23 г IV Гаазької конвенції 1907 р.

Також, наприклад, статус нейтралітету дає нейтральній державі права та обов'язки, які чітко регламентовані у V та XIII Гаазьких конвенціях 1907 р.

Женевські конвенції 1949р про захист жертв війни.

У 1949 р. було прийнято чотири Женевські конвенції, що складають сучасне "право Женеви", а саме:

Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях — I;

Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі — II;

Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими — III;

Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни — IV.

Прийняття Женевських конвенцій було покликано наслідками війни, коли за загальною статистикою цивільне населення гине під час війни у двічі більше ніж військові. Друга світова війна у цьому контексті була апогеєм вбивства військовополонених та цивільного населення, що зробило логічним такий крок міжнародного співтовариства, щодо прийняття права Женеви.

Додаткові протоколи I та II 1977р., до Женевських конвенцій 1949р.

У 1977 р. були розроблені й прийняті два Додаткові протоколи: Додатковий протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, і Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Додатковий протокол I по суті є прикладом прогресивного розвитку МГП, оскільки об'єднав в собі норми права Гааги та права Женеви, а також в нього були додані нові, раніше не існуючі норми МГП, що стосувались пошуку істини, розслідування та встановлення фактів воєнних злочинів та інше.

Додатковий протокол II регулює неміжнародний збройний конфлікт та до сьогоднішнього часу залишає більше запитань ніж відповідей, оскільки невелика кількість держав готові взяти на себе міжнародні зобов'язання, коли мова йде про збройний конфлікт внутрішньодержавного характеру.

Однак мінімальні гарантії гуманності все таки визнаються в цілому як звичай міжнародного права і Додатковий протокол II фактично розширює його тлумачення та механізм дії.

Запитання для контролю

1. Роль права Гааги у формуванні сучасного МГП.
2. Передумови прийняття Женевських конвенцій 1949р.
3. Характерні особливості Додаткового протоколу I від 1977р.
4. Додатковий протокол II та проблеми його ратифікації.

Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.

- 1. Поняття кваліфікації збройних конфліктів.**
- 2. Підстави кваліфікації збройних конфліктів.**
- 3. Характерні особливості кваліфікації збройних конфліктів.**
- 4. Правила кваліфікації та тлумачення норм права як основа для кваліфікації збройних конфліктів.**

Поняття кваліфікації збройних конфліктів.

Так, термін «кваліфікація» (лат. *qualis* – якість, *facere* – роблю) у буквальному перекладі означає визначення якості, оцінку. Відповідно до тлумачного словника української мови кваліфікувати означає: 1) оцінювати, визначати якість чого-небудь; характеризувати предмет, відносити його до певної групи, певного класу, розряду тощо; 2) визначати ступінь придатності, підготовленості до якого-небудь виду праці¹. З урахуванням наведеного можна дійти висновку, що правова (юридична) кваліфікація – правова оцінка, визначення якості та характеристика певного юридичного факту (події, випадку, поведінки), пошук, вибір і застосування до нього відповідної правової норми певної галузі права (законодавства).

Підстави кваліфікації збройних конфліктів.

Підстави кваліфікації — це обставини, що в часі мають існувати на момент початку процесу кваліфікації та прямо стосуються оцінки конкретного діяння. Це певні факти, які вже встановлені та зафіксовані, незмінювані положення, в той час, як передумови кваліфікації — це тільки шлях до них.

Передумовою правильної кваліфікації є глибоке вивчення та розуміння особою, що застосовує норми права, засад міжнародного гуманітарного права, міжнародної політики держави, міжнародної судової та слідчої практики; правильне з'ясування та витлумачення змісту міжнародного договору, визначення меж дії обраної норми в часі, просторі та за колом осіб, а також встановлення всіх її ознак; збір і аналіз доказів у справі, повне й усебічне

встановлення фактичних ознак збройного конфлікту; застосування правил кваліфікації, вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак збройного конфлікту, що встановлені міжнародним правом, з ознаками вчиненого діяння.

Характерні особливості кваліфікації збройних конфліктів.

Кваліфікація – це розумовий процес (розумова, інтелектуальна діяльність), що відбувається у свідомості особи та пов'язаний із вирішенням конкретного завдання. При цьому кваліфікація є певною операцією, яка проводиться за відповідними правилами логіки. У разі кваліфікації послідовно здійснюється низка етапів розумового процесу (етапи міжнародно-правової кваліфікації). Спочатку вирішується питання про те, чи належить взагалі діяння чи поведінка особи, що розглядається, до групи діянь (поведінок), передбачених міжнародним правом, або діяння є іншим видом правопорушення чи поведінка не має значення для застосування міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, кваліфікуючи збройний конфлікт, в першу чергу потрібно звертати увагу на територію його виникнення, тривалість застосування зброї та які саме типи озброєння застосовується, склад учасників і тільки після цього намагатися дати правову оцінку явищу, що має місце в конкретному випадку.

Правила кваліфікації та тлумачення норм права як основа для кваліфікації збройних конфліктів.

Тлумачення норм права (інтерпретація норм права) - інтелектуально-вольова пізнавальна діяльність, що полягає у встановленні точного змісту (сміслу) норм права і здійснюється за допомогою певних способів (прийомів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації.

Етапи правотлумачної діяльності:

а) з'ясування - розкриття змісту правових норм (8 окремих елементів) "для себе" з метою їх правильної реалізації і застосування (воно не виходить за межі свідомості самого інтерпретатора і не має зовнішніх форм вираження: у "волі" інтерпретатора відбувається об'єднання "волі законодавця" і "волі закону");

б)роз'яснення - розкриття змісту правових норм (їх окремих елементів) "для інших" з метою усунення неясності в його розумінні і забезпечення правильного застосування щодо тих обставин, на які вони розраховані. Іноді для правильного вирішення конкретної справи буває достатньо усвідомити зміст закону.

Структурні елементи системи тлумачення норм права:

1) об'єкт тлумачення норма права, що виражена в приписах законів і підзаконних актів, нормативних договорів та інших форм права, а також у правоположеннях проектів нормативно-правових актів, які підготовлені до прийняття;

2) суб'єкт тлумачення - органи держави, посадові особи, громадські організації, окремі громадяни;

3) предмет тлумачення - зміст (смісл) тексту юридичного акта в цілому або його частини (статті, пункту, абзацу);

Запитання для контролю

- 1. Визначення кваліфікації.**
- 2. Кваліфікація як етапи розумового процесу.**
- 3. Поняття тлумачення норм права.**
- 4. Види тлумачення правових норм.**

Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт

- 1. Поняття внутрішньодержавного збройного конфлікту**
- 2. Причини виникнення**
- 3. Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додатковий протокол II 1977р.**
- 4. Характерні особливості учасників внутрішньодержавного збройного конфлікту.**

Поняття внутрішньодержавного збройного конфлікту

Стаття 1 Додаткового протоколу II встановлює ознаки, яким має відповідати збройний конфлікт неміжнародного характеру: він відбувається на території будь-якої сторони між її збройними силами й антиурядовими збройними групами або іншими організованими збройними угрупованнями, які перебувають під відповідальним командуванням, здійснюють такий контроль над частиною її території, який дає їм змогу вести безперервні й погоджені збройні дії.

До збройних конфліктів неміжнародного характеру не належать випадки порушення внутрішнього порядку, напруженість, заворушення, окремі акти насильства та ін.

Причини виникнення

Причинами виникнення збройних конфліктів неміжнародного характеру є: – порушення прав меншостей населення держав; – недотримання прав людини й громадянина з боку державних органів влади; – нездатність публічної влади управляти країною, забезпечувати законність і правопорядок у країні, у результаті чого різні угруповання населення починають між собою боротьбу за владу; – конфесіональні протиріччя між різними релігіями; – націоналізм, расизм, нетерпимість до інших народів³.

Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додатковий протокол II 1977р.

В наведеній ст. 3 зокрема зазначається, що у випадку збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1) З особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких

³ Бескоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання// Юридична наука// № 3/2014 - с.116-126

обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями.

Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії:

- a) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;
- b) захоплення заручників;
- c) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні.

2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.

Безстороння гуманітарна організація, наприклад Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту.

Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту.

Фактично другий Додатковий протокол розширив положення ст. 3 та більш повно деталізував права учасників внутрішньодержавного збройного конфлікту.

Характерні особливості учасників внутрішньодержавного збройного конфлікту.

Так, ст. 4 Женевської Конвенції III від 1949р. “Про захист військовополонених“ (чинна для України 03.01.1955р.), містить розширений перелік ознак, за умови дотримання яких особа буде відноситись до військовополонених, а відповідно і вважатиметься комбатантом.

В першу чергу до таких осіб відносять особовий склад сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

Також до таких осіб відносять членів інших ополчень **та добровольчих загонів**, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- c) вони носять зброю відкрито;
- d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

Відповідно до вказаної ст. 4 Женевської конвенції 1949р., за № III до військовополонених, отже і до комбатантів, відносять також наступні категорії осіб:

1. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.
2. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за спеціальним зразком.
3. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.
4. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу

сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Запитання для контролю

- 1. Основні ознаки внутрішньодержавного збройного конфлікту.**
- 2. Підстави початку громадянської війни.**
- 3. Характерні відмінності ст. 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додаткового протоколу II 1977р.**
- 4. Хто може бути законним учасником внутрішньодержавного збройного конфлікту.**

Тема. 5 Міжнародний збройний конфлікт

- 1. Поняття міжнародного збройного конфлікту**
- 2. Початок війни та його наслідки**
- 3. Режим воєнної окупації**
- 4. Ознаки завершення війни.**

Поняття міжнародного збройного конфлікту

Визначення збройного конфлікту відсутнє в документах міжнародного гуманітарного права. Міжнародний кримінальний трибунал з колишньої Югославії зробив заяву: "Збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між державними силами й організованими збройними угрупованнями або між такими угрупованнями всередині однієї держави". Отже, це поняття охоплює два види збройних конфліктів — міжнародні й неміжнародні.

Початок війни та його наслідки

Початок війни має такі правові наслідки: припиняються мирні відносини, перериваються дипломатичні й консульські зносини; дія міжнародних угод припиняється або призупиняється; встановлюється особливий режим для громадян супротивника, вони можуть виїхати, якщо тільки це не суперечить

інтересам держави, до них може бути застосований спеціальний режим.

Майно ворожої держави конфіскується, за винятком майна дипломатичних і консульських представництв.

Норми гуманітарного права мають застосовуватися у випадках збройного конфлікту прикордонного характеру будь-якого рівня. На обов'язок застосування міжнародного гуманітарного права не впливає те, що одна сторона веде агресивну війну, а інша здійснює право на самооборону.

Режим воєнної окупації

Під час режиму воєнної окупації, тобто коли ворожа армія займає будь-яку частину території іншої держави проти волі цієї держави, зокрема, забороняються по будь-яким мотивам викрадення, а також депортації населення з окупованої території на територію окупанта або на територію будь-якої іншої Держави незалежно від того, окупована вони чи ні.

Однак окупаюча Держава зможе провести повну або часткову евакуацію якогось певного окупованого району, якщо цього вимагає безпека населення або особливо вагомі міркування військового характеру. При такій евакуації особи можуть бути переміщені тільки в глиб окупованої території, за винятком випадків коли це практично неможливо. Евакуйоване в такому порядку населення буде повернуто назад до своїх домівок негайно після того, як бойові операції в цьому районі будуть закінчені.

Окупаюча Держава не зможе примушувати осіб служити в її збройних або допоміжних силах. Будь-який тиск або пропаганда на користь добровільного надходження в армію забороняється.

Окупаюча Держава зможе направити на примусову роботу тільки таких осіб, яким більше 18 років, і тільки на роботу, необхідну або для потреб окупаційної армії, або на роботу, пов'язану з комунальними підприємствами, харчуванням, житлом, одягом, транспортом і здоров'ям населення зайнятої місцевості. Забороняється примушувати осіб виконувати будь-яку роботу, яка змушувала б їх брати участь у військових операціях. Окупаюча Держава не зможе вимагати від населення окупованої території, щоб вони застосовували

силу для забезпечення безпеки приміщень, в яких вони виконують покладену на них роботу.

Будь-яке знищення Державою окупантом рухомого або нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб або Держави, громад, суспільних чи кооперативних організацій, яке не є абсолютно необхідним для військових операцій, забороняється.

Ознаки завершення війни.

Припинення стану війни між державами означає встановлення мирних відносин. Від припинення стану війн відрізняється припинення воєнних дій (у формі місцевого перемир'я, загального перемир'я чи капітуляції).

Застосування міжнародного гуманітарного права цілком припиняється в разі виконання трьох умов (положення Женевських конвенцій 1949 р., додаткових протоколів 1977 р. та Конвенції 1980 р.):

- воєнні операції закінчилися;
- закінчилася окупація;

осіб, що були інтерновані у зв'язку зі збройним конфліктом (військовополонені, цивільні особи), остаточно звільнено.

Воєнні дії між державами можуть закінчуватися укладанням перемир'я або капітуляцією однієї з них.

Перемир'я — тимчасове припинення воєнних дій на умовах, узгоджених воюючими сторонами. Розрізняють місцеве перемир'я (на окремій ділянці фронту) і загальне перемир'я (по всьому фронту).

Перемир'я може укладатися на певний строк або бути безстроковим.

Місьцеве перемир'я має тимчасовий характер, воно укладається для обмеженого театру воєнних дій, із конкретними цілями або завданнями місцевого значення: добір і транспортування поранених, хворих і вбитих, обмін пораненими, переговори з парламентарем та ін.

Загальне перемир'я або загальне припинення вогню повністю припиняє бойові дії воюючих. Воно, як правило, не обмежується якимось терміном і триває до укладання мирного договору або мирного врегулювання.

Суттєве порушення перемир'я однією зі сторін може бути підставою для поновлення воєнних дій.

Капітуляція — це припинення воєнних дій на умовах, продиктованих переможцем.

Розрізняють просту капітуляцію (капітуляцію окремого підрозділу, об'єкта, пункту, району, наприклад, капітуляція фашистських військ у Сталінграді в 1943 році) і загальну капітуляцію (усіх збройних сил, наприклад, капітуляція Японії в 1945 році).

Запитання для контролю

1. Ознаки міжнародного збройного конфлікту.
2. Правовий режим майна ворожої держави після початку війни.
3. Права населення окупованої держави.
4. Види капітуляції.

Тема 6. Учасники збройного конфлікту

1. **Ознаки комбатанта**
2. **Учасники руху опору, як законні комбатанти.**
3. **Найманці**
4. **Шпигуни та розвідники**

1. Ознаки комбатанта

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права учасників збройних конфліктів поділяють на дві основні групи: комбатанти і некомбатанти. Належність учасника збройного конфлікту до тієї чи іншої групи визначає його правовий статус, що надає йому певні права та обов'язки. Сучасне визначення комбатантів було сформульоване в Додатковому протоколі I 1977 р., відповідно до п 2 ст. 43 якого комбатанти — це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (окрім медичного та духовного персоналу), і мають право брати безпосередню участь у збройних діях". Відповідно до Женевських конвенцій 1949 р. учасниками бойових дій

вважаються: особовий склад регулярних збройних сил; ополчення і добровольчі загони; особовий склад організованих рухів опору (якщо він відповідає таким умовам — перебуває під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; має певний відмітний знак; відкрито носить зброю; дотримується у своїх діях законів і звичаїв війни); члени екіпажів торговельних суден і цивільних літаків, що безпосередньо беруть участь у воєнних діях; населення, яке при наближенні супротивника взялося за зброю, якщо воно відповідає двом умовам — відкрито носить зброю і дотримується законів і звичаїв війни.

За комбатантами визнається право застосовувати воєнне насильство, до самих комбатантів також може застосовуватися воєнне насильство; комбатанти, які потрапили під владу супротивної сторони, є військовополоненими.

2. Учасники руху опору, як законні комбатанти

Основними принципами, якими сторони мають керуватися у ході ведення воєнних дій, є: принцип розрізнення, принцип необхідності та принцип співмірності.

Принцип розрізнення – загально визнана норма договірної та звичаєвої МГП, відповідно до якої сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів (ст. 48 ДП I).

Заборона нападів на цивільних осіб має єдиний виняток: цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях, втрачають імунітет від можливих нападів протягом часу такої безпосередньої участі та часу, протягом якого вони готуються до запланованого ними нападу (п. 3 ст. 51 ДП I).

Як правило, саме *такі* цивільні особи складають більшість від учасників національно-визвольних рухів.

Наявною є практика вважати національно-визвольний рух суб'єктом міжнародного права у випадку коли збройна боротьба ведеться в цілях звільнення від колоніального панування, расистського гноблення або іноземної окупації. Таке твердження ґрунтується на тому, що відповідно до п. 4 ст. 1 ДП I, ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, в

яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй

Останнім часом набуває все більшої прихильності теорія, згідно якої основною умовою визнання національно-визвольного руху суб'єктом міжнародного права, або принаймні визнання законною стороною, що воює є наявність та/або можливість набуття ефективного контролю за населенням на даній території. **[Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкерстом/Пер.з англ. – Харків: Консум, 2000. – 592 / 4, с.157]**

Додатковий протокол I (ст.96, п.3), зазначає, що національно-визвольний рух "може взяти зобов'язання застосувати Ковенції і цей Протокол", щодо конфлікту шляхом односторонньої заяви, адресованої депозитарієві. **[Репецький В. М. Міжнародне гуманітарне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик. – К. : Знання, 2007. – 467 с. 5, с. 39]**

Однак, як бути у випадках, коли таку заяву робить збройне формування яке вступає у збройні сутички тривалої інтенсивності, але боротьба якого не відповідає ustalеним ознакам легітимності, а саме, коли збройна боротьба ведеться не в цілях звільнення від колоніального панування, расистського гноблення або іноземної окупації.

Чи буде у такому випадку збройне формування вважатися національно визвольним рухом з відповідними міжнародними гарантіями захисту прав людини передбачені МГП, чи таке формування вважатиметься бандою, або ж

терористичною організацією, єдиним наслідком для членів якої буде вирок по кримінальній справі?

Розглядаючи подібну ситуацію, свого часу при ратифікації ДП I, в частині, що стосується ст. 96 п. 3, Бельгія зробила заяву, в якій вказала, що

наслідки вказані в ст. 96 п. 3 ДПП, можуть походити тільки від влади, яка принаймні:

- А)Визнана відповідною регіональною міжурядовою організацією, та
- Б)дійсно представляє народ, який бере участь у збройному конфлікті, характеристики якого ясно і чітко відповідають визначенню викладеному в п. 4 ст. 1 ДПП, та тлумаченню здійснення права на самовизначення, сформульованого в момент прийняття протоколу.

Узагальнюючи вказану заяву Бельгії, яка по суті є застереженням до п. 3 ст. 96 ДПП, можемо зробити висновок, що крім визнання збройного формування регіональною міжурядовою організацією, рух опору повинен дійсно представляти народ, який потерпає від колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів, та має на меті здійснення свого права на самовизначення.[1,с.137/ **Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов : курс лекций юридического факультета Открытого Брюссельского университета / Эрик Давид ; пер. с фр. – М. : МККК, 2000. – 718 с.]**

Заява Бельгії в цьому плані є показовою та такою що випередила існуючу практику, оскільки майбутні міжнародні відносини довели, що міжнародна правосуб'єктність рухів опору, перш за все заснована на її міжнародному визнанні, як регіональними міжурядовими організаціями так і в рамках ООН.

Залишається відкритим питанням, як саме потрібно *дійсно* представляти народ, щоб вважати таку збройну боротьбу в його інтересах.

Аналізуючи вищенаведене, за основу можемо взяти такі ознаки, які вказують на достатній обсяг правосуб'єктності національно-визвольного руху, щоб вважати його суб'єктом МПП: 1) наявність збройного формування ; 2) боротьба ведеться проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення; 3)визнання відповідною регіональною організацією; 4) тривалий характер збройного конфлікту; 5) ефективний контроль території.

Саме такі ознаки на думку автора, можуть давати учасникам національно-визвольного руху підстави користуватись захистом МГП, та відповідно отримати статус комбатанта із всіма впливаючими наслідками.

В інших випадках, вважаємо, що збройне формування яке веде бойові дії з урядовими військами в середині однієї держави не може мати достатній обсяг міжнародної првосуб'єктності, щоб з учасниками такого формування при їх затриманні поводитися як з комбатантами. В даній ситуації потрібно застосовувати внутрішнє кримінальне право по статтям бандитизм, терористичний акт та притягати винних осіб до кримінальної відповідальності як за вчинення злочинів так і за саму участь в такому угрупуванні.

Логічним напрошується запитання чи потрібно тоді взагалі застосовувати МГП, а саме ДП II, до учасників банд формувань та терористичних організацій в умовах збройних сутичок в середині однієї держави та надавати їм захист передбачений принципом гуманності, який є основним принципом МГП?

3. Найманці

Статус комбатанта не поширюється на найманців. Під час збройного конфлікту, важливим є ідентифікація особи, яка бере участь у ньому. І якщо з військовослужбовцями регулярних збройних сил визначено питання їх розпізнання (форма, знаки відмінності, звання та ін.) то проблемним та таким, що потребує системного аналізу виявляється питання встановлення статусу комбатанта для добровольців та встановлення ознак, які б відрізняли їх від найманців.

Так, ст. 4 Женевської Конвенції III від 1949р. "Про захист військовополонених" (чинна для України 03.01.1955р.), містить розширений перелік ознак, за умови дотримання яких особа буде відноситись до військовополонених, а відповідно і вважатиметься комбатантом.

В першу чергу до таких осіб відносять особовий склад сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

Також до таких осіб відносять членів інших ополчень **та добровольчих загонів**, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- c) вони носять зброю відкрито;
- d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

Відповідно до вказаної ст. 4 Женевської конвенції 1949р., за № III до військовополонених, отже і до комбатантів, відносять також наступні категорії осіб:

1. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.
2. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за спеціальним зразком.
3. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

4. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

В ст. 6 Гаазької конвенції про права і обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни 1907 р. [4,ст.14] встановлено, що "відповідальність нейтральної держави не виникає внаслідок того, що приватні особи окремо переходять кордон, щоб вступити на службу одного з воюючих". З огляду на те, що ці приватні особи з нейтральних держав добровільно вступають до складу збройних сил однієї з воюючих держав, вони, з одного боку, стають законними комбатантами, а з іншого - втрачають статус особи нейтральної держави. Відповідальність за їх дії несе воююча держава, на стороні якої вони воюють.

Доброволець порівняно з найманцем, керується передусім ідеологічними, моральними почуттями, релігійними переконаннями[5, ст.131]. Так, основною відмінністю добровольців, є те, що вони фактично вступають до регулярних збройних сил держави і беруть участь у конфлікті у складі добровольчих формувань створених на підставі нормативно-правових актів держави – учасниці конфлікту. Саме законодавча база держави на стороні якої беруть участь добровольці, фактично легітимує участь таких осіб у збройному конфлікті та дає їм право носити розпізнавальні знаки, які свідчать про приналежність добровольців до регулярних збройних сил сторони конфлікту. Фактично забезпечення матеріальними ресурсами, такими, як зброя, харчування, заробітна плата покладається також значною мірою на приймаючу державу.

В Україні питання пов'язане з участю добровольців у збройних конфліктах регулюється Законом України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ «Про оборону України», Законом України від 17 березня 2014 року № 1126-VII «Про затвердження Указу Президента України „Про часткову мобілізацію“», Законом України від 06.12.1991р., № 1934-ХІІ “Про збройні сили України“

Так, згідно ЗУ “Про оборону України“ [1, ст. 2] до виконання завдань територіальної оборони в межах їх повноважень залучаються Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України від 09.07.2014р., за № 651 в п.4.5 розділу 4 вказує, що особовий склад підрозділів (загонів) забезпечується форменим одягом і знаками розрізнення.

Таким чином, через законодавче закріплення знаків розрізнення, які ідентифікують особу як учасника збройних сил держави (нашивки на формі у вигляді національного прапору, погони з гербом та ін.), створено механізм який дозволяє розпізнати комбатантів, зокрема, добровольців, від найманців, шпигунів та інших осіб, які не мають прав брати участь у збройному конфлікті та користуватись статусом військовополоненого.

Згідно ст. 47 Додаткового протоколу I [3, ст.220] найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого.

Найманець - це будь-яка особа, яка:

а) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

б) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;

с) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;

д) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;

е) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;

f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР N 3381-ХІІ (3381-12) від 14.07.93)також підтримала формулювання та ознаки найманства визначені Додатковим протоколом І.

Кримінальний кодекс України у ст. 447 визначає найманство як вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у військових конфліктах чи діях, та участь без дозволу відповідних органів державної влади у збройних конфліктах інших держав з метою одержання матеріальної винагороди.

Враховуючи, що Україною ратифіковано і Додатковий протокол І, і Конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, формулювання викладене в ст. 447 КК України не потребує розширеного тлумачення та доповнення.

Разом з тим, чітко прослідковується відмінність найманця від законного комбатанта та в першу чергу від добровольця.

Основна така ознака, на нашу думку, є державне визнання особи, як такої, що входить до збройних сил держави-учасниці конфлікту, як за порука отримання статусу військовополоненого при потраплянні в полон ворожої сторони та уникнення кримінальної відповідальності за участь в збройному конфлікті.

Як тільки не буде такого визнання державою, фактично можна вести мову, що особа займалась найманством під час збройного конфлікту, оскільки не належить до збройних сил воюючої держави.

Проблема такої ідентифікації особи складніше проявляється у випадку, коли воєнний належить до руху опору чи неурядових збройних формувань, які

хоча і мають командира, відкрито носять зброю та мають розпізнавальні знаки, не завжди можуть довести, що воювали безкоштовно і не отримували платню, яка значно перевищує звичайну заробітну плату військовослужбовців. У такому випадку, якщо буде зафіксовано факт отримання високої винагороди, особа яка її отримала, буде вважатись найманцем, а не комбатантом. Існує велика ймовірність, що значна частина рухів опору та інших неурядових збройних формувань, може складатись з найманців, які нічим не будуть відрізнятись від інших ополченців, крім матеріальної винагороди, яку скажімо отримують, після повернення з виконаного завдання.

З наведеного вбачається, що основними ознаками які характеризують добровольця як комбатанта є приналежність його до збройних сил держави, які створені на основі нормативно-правових актів цієї держави, носіння форменного одягу та інших розпізнавальних знаків, які свідчать про участь у таких збройних формуваннях, перебування під відповідальним командуванням, отримання матеріального забезпечення та заробітної плати на рівні із військовослужбовцями регулярних збройних сил держави на стороні якої доброволець приймає участь в збройному конфлікті.

Найманець, перебуває поза законом, оскільки бере участь у збройному конфлікті без дозволу держави свого громадянства, чи будь-якої іншої держави сторони конфлікту і діє фактично з метою наживи в приватних інтересах; як правило не має розпізнавальних знаків та не належить до збройних формувань утворених згідно чинного законодавства держав учасниць конфлікту.

Таким чином, основною ознакою, яку можна виділити при ідентифікації воєнного, як добровольця є згода держави нести відповідальність за таку особу і визнавати таку особу, як учасника регулярних збройних сил цієї держави. У разі відсутності такої згоди держави, разом з доведенням факту отримання особою значного розміру матеріальної винагороди за участь у збройному конфлікті, є підстави притягнути винну особу до кримінальної відповідальності за найманство.

4. Шпигуни та розвідники

Шпигуни (вивідувачі). На підставі - Додаткового протоколу шпигуном може бути визнана така особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка, Діючи таємним способом або під вигаданими приводами, збирає відомості в районі воєнних дій даної сторони з наміром повідомити їх супротивній стороні. У разі затримки (арешту) під час шпигунства така особа "не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як зі шпигуном"(ст. 46 Додаткового протоколу I).

У Додатковому протоколі I є низка положень, що містять ознаки, за якими шпигунство відрізняють від інших дій комбатантів. Так, особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається збирати інформацію на територіях, контрольованих супротивною стороною, не вважається шпигуном, якщо, діючи в такий спосіб, вона носить формений одяг своїх збройних сил.

Запитання для контролю

- 1. Законні учасники збройного конфлікту.**
- 2. Статус партизанів.**
- 3. Правовий зв'язок держави та добровольця.**
- 4. Правові наслідки арешту шпигуна.**

Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів

- 1. Воєнні злочини як підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.**
- 2. Злочин агресії в контексті діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів.**
- 3. Злочини проти людяності.**
- 4. Склад злочину геноциду та особливості його кваліфікації під час збройного конфлікту.**

Воєнні злочини як підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.

Воєнні злочини - це таке порушення права війни або міжнародного гуманітарного права, за здійснення яких конкретні особи несуть кримінальну відповідальність⁴.

Поняття „воєнний злочин” виникло відносно недавно – у другій половині XIX століття коли було прийнято Женевську конвенцію 1864 р. та ряд інших документів, що регулювали порядок ведення воєнних дій. Однак перші обмеження на дії під час збройних конфліктів можна віднести ще до 3000 р. до н.е. в Єгипті. Існували такі обмеження і в інших народів, так у стародавньому Кита про них згадує Сунь Цзи (VI століття до н.е.)⁵. В древній Греції такі правила мали силу закону⁶. Більш чітко поняття військового злочину фігурує в індійському Кодексі Ману (200 р. до н. е.)⁷. Згодом воно було запозичене Римським правом, а потім розповсюдилося серед інших народів⁸. Першим прецедентом притягнення особи до відповідальності за вчинення воєнного злочину можна вважати згаданий нами суд над Петером фон Гагенбахом в Австрії у 1474 році, якого судили за звірства, допущені під час війни. Сам термін „воєнний злочин” вперше вживається в ст.44 та 47 Кодексу Лібера 1863 року⁹.

У 1945 році Статут Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі визначив військові злочини як порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях; вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими; вбивство заручників; розкрадання державної або приватної власності; безглузде знищення населених пунктів; руйнування, що не зумовлені військовою необхідністю (ст.6).

⁴ Kubicki L. Zbrodnie wojenne jako zagadnienie kodyfikacyjne w prawie karnym. – Krakow, 1961. – S. 7.

⁵ War and Law. – London, 1984. – P. 102.

⁶ Greenspan M. The Modern Law of Land Warfare. – Berkeley, 1959. – P. 14-18.

⁷ The problem of Biological Warfare. – Hague, 1989. – P. 49-50.

⁸ The Law of War. – Stockholm, 1980. – P. 44-45.

⁹ Schindler S. Toman J. The Law of Armed Conflicts. – Geneva, 1973 – P. 5

Женевські конвенції 1949 року, в яких було кодифіковано міжнародне гуманітарне право після Другої світової війни, окрім іншого, міститься першим в історії перелік „воєнних злочинів – серйозних порушень конвенцій”. Причому кожна з чотирьох Женевських конвенцій подає власний перелік серйозних порушень. До них відносяться наступні дії: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; нанесення шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликане військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене і нормальне судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільної особи, що перебувають під захистом; захоплення заручників. Додатковий протокол I 1977 року розширив захист, що надається Женевськими конвенціями під час міжнародних конфліктів, включивши в число серйозних порушень проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу не вибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання порушуючи емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення окупаючою державою, частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники та ряд інших.

Норми, що визначають, які дії вважаються воєнними злочинами містяться і в ряді інших договорів. До таких можна віднести: Гаазьку конвенція про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 р. (ст. 28);

Протокол про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів дії на природне середовище. 1976 року (ст. 5); також Статути міжнародних воєнних та кримінальних трибуналів *ad hoc*, Римський статут міжнародного кримінального суду та деяких інших документів. Так, Е. Давід вважає воєнними злочинами серйозні порушення не тільки Женевських, але й Гаазьких конвенцій¹⁰.

Не всі порушення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів є воєнними злочинами. Лише найбільш важкі порушення цих документів відносяться до категорії злочинів. Як і міжнародне право, гуманітарне поділяє всі правопорушення на серйозні, які вважаються злочинами та є підставою кримінальної відповідальності та несерйозні, які тягнуть інші види юридичної відповідальності зокрема дисциплінарну. Однак, визначення поняття воєнного злочину в міжнародному договорі аж ніяк не є перешкодою для криміналізації інших несерйозних порушень норм гуманітарного права на національному рівні. Так, в Бельгії воєнним злочином вважається будь-яке порушення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів вчинене під час збройного конфлікту¹¹, а у військових статутах США воєнним злочином взагалі вважається будь-яке порушення норм міжнародного гуманітарного права в тому числі - законів та звичаїв ведення війни¹².

Однак, довгий час норми про серйозні порушення норм гуманітарного права могли застосовуватися лише щодо міжнародних конфліктів і лише щодо дій, здійснених проти осіб, що знаходяться під захистом або в ході проведення воєнних операцій¹³.

Багато держав вважають, що неміжнародні конфлікти відносяться виключно до їх внутрішньої юрисдикції¹⁴ і, відповідно, список військових

¹⁰ Давид Е. Принципи права вооруженных конфликтов. – М., 2000. – С. 506.

¹¹ Joyner C. Redressing Impunity for Human Rights Violations. – Boston, 1999 – P. 67.

¹² Kalshoven F. Constrains on the Waging of War. – Hague, 1987 – P. 49

¹³ Flemming M. Miedzynarodowe sadownictwo karne. – Warszawa, 1994. – S. 37-38.

¹⁴ Про це свідчить стан ратифікації Додаткового протоколу II 1977 р. – усього 163, и той час як Женевські конвенції 1949 р.-194. Государства, подписавшие основные международные договоры и соглашения // http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/html/party_main_treaties

злочинів тут значно коротший. Додатковий протокол II, положення якого в основному регулюють дії сторін в ході такого роду конфліктів, не містить жодних норм, що визначають відповідальність¹⁵, а визначення військових злочинів, що склалося в звичайному міжнародному праві, тут виявляється далеко не таким чітким, як у випадках міжнародних конфліктів.

Однак, ряд науковців висловлюються за розширене трактування воєнних злочинів і пропонують включити в них порушення гуманітарного права вчиненні під час неміжнародних збройних конфліктів комісія. Ця позиція була підтримана Комісією міжнародного права¹⁶ та ООН. Так, Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії передбачає відповідальність за «серйозні порушення спільної статті 3 Женевських конвенцій» (єдина стаття Женевських конвенцій, що відноситься до громадянських воєн), так само як інших норми, направлених на захист жертв збройних конфліктів і основних норм, що стосуються методів ведення війни. Серйозним порушенням Трибунал вважає таке порушення, яке спричиняє тяжкі наслідки для його жертв і порушує норми, що захищають найважливіші цінності. Таким чином злочин повинен включати дії, направлені проти життя і здоров'я (вбивство, жорстоке поводження, катування, завдання каліцтва, тілесні покарання, зґвалтування, примус до проституції), масові вбивства, захоплення заручників, колективні покарання і грабежі та ряд інших дій. Цей перелік, хоч і є набагато коротшим за список серйозних порушень (Конвенцій і Протоколу I) та інших військових злочинів в міжнародних конфліктах, проте все таки охоплює самі страхітливі акти, що здійснювалися в ході неміжнародних конфліктів. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди включає у військові злочини серйозні порушення загальної статті 3 Конвенцій і серйозні порушення Додаткового протоколу II. Подібні норми містяться і в Статуті Міжнародного кримінального суду як перераховує військові злочини що можуть вчинятися під час конфліктів неміжнародного характеру. До них відносяться серйозні порушення загальної статті 3 Конвенцій (посягання на

¹⁵ Sandoz Y. Les dimensions internationales du droit humanitaire. – Geneve, 1986 – P. 325.

¹⁶ UN doc. A /46/10. – P. 294-296.

життя і фізичну недоторканість, посягання на людську гідність, взяття заручників і масові вбивства) і дванадцять серйозних порушень законів і звичаїв війни (таких, як напади на цивільних осіб, грабіж, зґвалтування, спричинення каліцтв)¹⁷.

Проте, є ряд злочинів, які хоча і є за своїм характером міжнародними та досить часто вчиняються саме під час збройних конфліктів однак не вважаються воєнними злочинами. Міжнародне право відносить їх до інших міжнародних злочинів. До них належать в першу чергу слід віднести геноцид та злочини проти людства. Проте деякі науковці вважають, що якщо вони вчинені під час збройного конфлікту, то їх не слід виділяти в окремий склад¹⁸.

Ще однією із проблем пов'язаних із визначеннями поняття воєнного злочину є проблема їх поділу на міжнародні злочини та злочини відповідальність за які наступає відповідно до національного законодавства. Якщо перелік перших визначається нормами міжнародного права, то других національним кримінальним законодавством конкретної держави. Договори в сфері міжнародного гуманітарного права передбачивши обов'язок держави імплементувати норми про кримінальну відповідальність за воєнні злочини в національне законодавство, не заборонили криміналізувати інші правопорушення, що можуть бути вчинені під час збройних конфліктів та віднести їх до воєнних злочинів. Саме таким чином, у національних кримінальних кодексах з'явилися нові склади злочинів, які вважаються воєнними. Деякі, держави розширили перелік дій які вважаються воєнними злочинами включивши до них взагалі всі порушення норм міжнародного гуманітарного права, а не тільки серйозні порушення, як це передбачено чинним міжнародним правом. Проте, відповідальність за них наступає відповідно до норм національного права конкретної держави, а за „міжнародні” воєнні злочини відповідно до норм міжнародного права.

Для більш детального аналізу воєнних злочинів відповідальність за які передбачена міжнародним правом слід проаналізувати їх найважливіші ознаки.

¹⁷ Военные преступления: Это надо знать всем / Под ред. Р. Гутмена, Д. Риффа – М., 2002. – С. 96-99.

¹⁸ Zilbershats Y. International Crimes. – Hague, 2001. – P. 11.

В справах Тадіча та Кунарака Трибунал для колишньої Югославії встановив чотири умови, за яких протиправні дії кваліфікувались як порушення законів та звичаїв війни.

- злочин повинен становити порушення норми міжнародного гуманітарного права;
- правило повинно бути звичаєвого характеру чи якщо воно має конвенційну основу – повинне відповідати певним умовам, а саме, що угоди «без всяких сумнівів були обов'язковими для сторін на момент вчинення злочину» і не «суперечили чи не відповідали імперативним нормам міжнародного права»¹⁹
- злочини повинні бути «серйозними», тобто складати порушення норми, що захищає важливі цінності і порушення повинне також тягнути за собою тяжкі наслідки для жертви;
- порушення норми повинно тягнути за собою у відповідності до звичаєвого чи договірного права індивідуальну кримінальну відповідальність порушника відповідної норми.²⁰

Проте вказаний перелік ознак є неповним, а деякі з вказаних ознак не носять обов'язків характер. Тому на нашу думку, на сьогоднішній час можна виділити чотири ознаки воєнних злочинів:

1) *Вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права.* Як було сказано до них відносять грубі порушення чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них 1977 року, Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років, Гаазької конвенція 1954 року, Протоколу про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 року; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів дії на природне середовище 1976 року, ряду інших документів в сфері міжнародного гуманітарного права, а також грубі порушення законів та звичаїв ведення війни.

2) *Об'єктом посягання є підзахисні особи (особи, що знаходяться під захистом), та їх права.* Війна це завжди відносини між державами (чи іншими

¹⁹ Tadic Jurisdiction Decision, para. 143.

²⁰ Tadic Jurisdiction Decision, para. 94. See also Kunarac Appeal Judgement, para. 66.

суб'єктами міжнародного права). Цілю війни є знищення військового потенціалу держави-противника, його збройних сил, техніки, воєнних об'єктів, з метою досягнення певних політичних цілей²¹. Об'єктом нападу не можуть особи та об'єкти які не є воєнними. Саме тому міжнародне гуманітарне право вводить особливе поняття підзахисні особи, для позначення того з метою захисту чийх інтересів воно діє. Підзахисними особами є найбільш вразливими та беззахисними, їх захоплення чи знищення не приносить жодної воєнної переваги тому такі дії вважаються воєнними злочинами.

3) *Такі дії вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази.* Норми міжнародного гуманітарного права мають на меті врегулювати відносини між державами, з метою максимально захистити жертв війни. Таким чином, виконання їх приписів держави покладають на свої збройні сили та прирівняні до них формування, рухи опору, населення не окупованої території, що стихійно береться за зброю при наближенні ворога партизани тощо. Вважається, що такі особи, які отримали від держави право вести збройну боротьбу²² і в даному випадку виступають як представники держави. Саме на комбатантів покладається безпосередній обов'язок втілювати в життя положення норм міжнародного гуманітарного права, оскільки тільки вони мають законне право вести воєнні дії. Дане положення впливає із самого поняття комбатантів, однією з ознак яких вважається обов'язок дотримуватися законів та звичаїв ведення війни. Крім комбатантів, обов'язок дотримуватися гуманітарного права покладається на інших осіб, що можуть віддавати їм безпосередні накази. Так, наприклад за законодавством України, Росії, США та більшості інших держав головнокомандувачем збройних сил є глава держави. Саме до його повноважень належить оголошення війни (з подальшим схваленням такого рішення парламентом). Він здійснює загальне керівництво збройними силами тощо. Тому зрозуміло, що він також зобов'язаний дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, а у випадку їх порушення може бути притягнутий до відповідальності, в тому числі

²¹ Taylor. T. The Concept of Justice and the law of War. – New York, 1978 – P. 113.

²² Flemming M. Miedzynarodowe sadownictwo karne. – Warszawa, 1994. – S. 7.

міжнародної. Теж саме стосується і інших осіб, що не входять у склад збройних сил, але будучи державними службовцями, наділені повноваженнями віддавати накази комбатантам. У випадку, якщо серйозні порушення гуманітарного права вчиняються особами, які не мають права воювати, то вони у залежності від тяжкості злочину будуть відповідати нести кримінальну відповідальність за національним правом в загальному порядку, або ж кримінальну відповідальність за порушення норм міжнародного права, проте вже не за воєнні злочини, а в залежності від вчинених дій - за злочини проти людства геноцид або інші злочини.

4) *Дані дії вчиняються під час збройного конфлікту, і є з ним пов'язаними.* Як відомо, міжнародне гуманітарне право має на меті захист жертв збройних конфліктів. Як зазначалося до них відносяться особи які не приймають або через хворобу чи поранення перестали приймати участь у збройному конфлікті. Сфера дії міжнародного гуманітарного права обмежується збройним конфліктом (крім деяких норм, що діють і в мирний час, а також тих, що продовжують діяти ще протягом певного періоду після завершення збройного конфлікту). А оскільки, зрозуміло, що порушити норму права, можна лише в той момент коли вона діє, то порушення норм гуманітарного права може бути вчинене лише під час збройного конфлікту.

Як бачимо, сучасна практика виходить майже з ідентичних міркувань.

Визначивши ознаки притаманні воєнним злочинам, можемо сформулювати їх поняття. Таким чином, **воєнним злочином** вважається міжнародний злочин, що вчиняється комбатантом під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб та їх права.

Довгий час в міжнародному праві існувала лише міжнародно-правова відповідальність[2, с.10]. При цьому сама можливість індивіда бути суб'єктом відповідальності за порушення норм міжнародного права заперечувалася[35, с.181]. Першою спробою порушити цю неписану норму був Версальський

договір 1919 р., статті якого передбачали право притягати до відповідальності осіб, звинувачених за порушення законів та звичаїв війни. Союзні держави вимагали суду над 901 особою, але Німеччина відмовилась виконати цю вимогу. Фактично лише 13 осіб були притягнені до кримінальної відповідальності, з них 6 – виправдані. Суд мав відбутись і над Кайзером Вільгельмом для чого було створено спеціальний трибунал, який по суті був першим міжнародним судом[32, с.101]. Та він так і не відбувся, а ідея кримінальної відповідальності фізичних осіб за порушення норм міжнародного права залишилася нереалізованою.

Вирішальну роль у визнанні кримінальної юрисдикції над особою у міжнародному праві відіграв Нюрнберзький міжнародний військовий трибунал. Парадигма відповідальності, за словами проф. Р. Тейтела, зрушилась від національних процесів до міжнародних та від колективних до індивідуальних[36, с.2039]. На думку Трибуналу, "міжнародне право покладає обов'язки як на індивідів, так і на держави. Злочини проти міжнародного права скоюють люди, а не абстрактні одиниці, і тільки покаранням індивідів, які чинять такі злочини, можна реалізувати положення міжнародного права"[1, с.118].

11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй у своїй резолюції 95(1) підтвердила принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і його вироком[37, с.95]. Крім того, Генеральна Асамблея ООН запропонувала Комісії міжнародного права розглянути проекти, що мали на меті формулювання Нюрнберзьких принципів, а також доручила їй розробити проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. 12 грудня 1950 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла сформульовані Комісією міжнародного права принципи 29 липня 1950 року[34].

Відповідно до Принципу I цього документу кожна особа, яка вчинила будь-яке діяння, що визнається відповідно до норм міжнародного права злочином, несе за нього відповідальність і підлягає покаранню. Саме

закріплення на міжнародному рівні принципу індивідуальної кримінальної відповідальності є тим моментом, коли остаточно було визнано можливість особи відповідати за порушення норм міжнародного права. Даний принцип є центральним у системі загальних принципів міжнародного кримінального права і відображає фундаментальне досягнення сучасної кримінально-правової доктрини й правозастосовної практики, що визнали за необхідне відобразити в Римському статуті держави-учасники[33, с.51]. Даний принцип закріплюється в пункті 2 статті 25 Римського статуту й встановлює, що „особа, що вчинила злочин, підпадає під юрисдикцію суду, несе індивідуальну відповідальність та підлягає покаранню відповідно до Статуту”. Крім того, зміст принципу індивідуальної кримінальної відповідальності розширюється вказівкою в пункті 3 статті 25 Римського статуту на види й форми співучасті в злочині. Іншими словами, даний принцип відображає те, що кримінальна відповідальність носить суто індивідуальний характер, тобто може покладати тільки на особу, що скоїла злочинне діяння, передбачене Римським статутом, або була спілником у здійсненні подібного злочину.

Діюче міжнародне право не встановлює визначення поняття кримінальної відповідальності фізичних осіб чи якихось його аналогів. Існуюче в міжнародному праві поняття "міжнародно-протиправне діяння" не може застосовуватися до фізичних осіб. Оскільки навіть Комісія міжнародного права, яка сформулювала це визначення відносить його тільки до діянь держави.

Що ж стосується самого терміна «відповідальність», то його було запозичено з англійської політико-філософської літератури XVIII ст. для визначення обов'язків поведінки суб'єкта в майбутньому і негативних наслідків за його поведінку в минулому[19, с. 459]. Відповідальність поділяється на декілька видів. Зважаючи на характер нашого дослідження ми зосередимо свою увагу на юридичній відповідальності, яку розуміють як негативні наслідки, які повинна перетерпіти особа, що порушила положення правової норми[9, с.599]. Одним із підвидів юридичної відповідальності є кримінальна.

В теорії кримінального права поняття кримінальної відповідальності є надзвичайно дискусійним[12, с.34]. Слід більш детально дослідити основні підходи до розуміння кримінальної відповідальності в національному праві, оскільки саме його концепції лягли в основу положень про кримінальну відповідальність фізичних осіб за порушення норм міжнародного права. Крім того, поняття кримінальної відповідальності нормативно незакріплене (аналогічно як і в міжнародному праві), а дати його наукове визначення неможливо без аналізу тих теоретичних конструкцій, які вже сформульовані кримінально-правовою наукою.

Всі автори, які займалися цією проблемою, обумовлювали визначення кримінальної відповідальності через об'єктивний чи суб'єктивний підходи. *Об'єктивний підхід* зумовлений відповідною реакцією держави на протиправні прояви з боку законслухняних громадян – шляхом встановлення кримінально-правових заборон і адекватних покарань порушників цих заборон. *Суб'єктивний підхід* зумовлений особистим обов'язком злочинця відповісти перед компетентним органам держави за свої протиправні та суспільно небезпечні діяння і стерпіти призначене покарання, зазнавши при цьому обмежень особистого чи майнового характеру. Існуючі погляди на правову природу кримінальної відповідальності можна згрупувати в чотири основні групи.

До першої групи слід включити тих, дослідників які вважають *кримінальну відповідальність обов'язком*. Так, О.О. Піонтковський зазначав, що кримінальна відповідальність – це перш за все обов'язок відповідати за вчинення злочину, зазнати певних видів обмежень матеріального чи особистого характеру, вказаних в санкції статті[14, с.7]. З цих же позицій виступає цілий ряд вчених – криміналістів, зокрема О.Д. Горбуза[8, с.63] та представників загальної теорії права[21, с.62].

На думку Н.С. Лейкіної, кримінальна відповідальність – це обов'язок підлягати заходам кримінально-правового впливу, що містить обмеження, страждання, покладені законом на особу, яка вчинила злочин[15, с.31-32]. О.П.

Чугаєв визначав її як “обов’язок бути підданим несприятливим наслідкам, які наступають в результаті вчинення передбаченого в законі злочину і виражаються у визнанні особи в кримінальному порядку винною у вчиненні злочину, засудженні від імені держави, призначенні та застосуванні кримінального покарання за вироком суду, що тягне за собою визнання особи судимою”[30, с.14]. На думку Б.В. Волженкіна, суть кримінальної відповідальності – це “передбачений законом обов’язок винної особи відповідати у випадку вчинення злочину в кримінальному порядку, підкоритися заходам примусу, які держава має право застосувати за вчинення суспільно небезпечних діянь”[6, с.96].

Цю ідею підтримали В.І. Курляндський та М.П. Карпушин[11, с.32]. З цією думкою погодилась і ряд вчених–криміналістів[17, с.24].

Другої точки зору дотримуються автори, які ототожнюють кримінальну *відповідальність і покарання* або вважають, що відповідальність і покарання це різні прояви одного і того ж явища, і в цьому розумінні являють собою єдине ціле. Так, М. Д. Шаргородський розглядав кримінальну відповідальність крізь призму державного примусу, що полягає у застосуванні обмежень особистого або майнового характеру[31, с.217]. О.Е. Лейст вважав, що відповідальність – це застосування і реалізація санкції. Під санкцією він розумів вказівку закону на міру примусу, яка реалізується органами держави у випадку вчинення правопорушення[16, с.38].

Третю групу складають вчені, які визначають *кримінальну відповідальність як осуд*, засудження винного судом від імені держави за вчинений злочин з призначенням покарання або без нього. Засновник цієї концепції І.С. Ной вперше зробив висновок про те, що поняття кримінальної відповідальності пов’язане з державним осудом, який проявляється в формі обвинувального вироку, винесеного судом[23, с.119-120].

На цих же позиціях стоїть М.В.Володько та М. А. Хазін, зазначаючи, що під кримінальною відповідальністю слід розуміти закріплену в кримінальному законі оцінку від імені держави в особі уповноважених нею органів

конкретного діяння як злочину[29, с.35]. П.І. Грішаєв, вважає, що кримінальна відповідальність – це виражена в кримінальному законі оцінка від імені держави конкретного діяння як злочину[26, с.77].

Останню групу дослідників складають науковці, які відмічають, що з будь-якими *обов'язками особи, яка вчинила злочин, поєднані і її певні права*, яким протистоять відповідні права і обов'язки держави в особі уповноважених органів. Поняття кримінальної відповідальності визначено Я.М. Брайніним як обґрунтований нормами кримінального закону обов'язок особи, яка вчинила злочин, піддатися впливу кримінального закону, який передбачає заборону цього злочину”[5, с.26-27]. На думку професора М.Й. Коржанського: “Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи, яка вчинила злочин, дати звіт про свої суспільно небезпечні дії та обов'язок піддатися кримінальному покаранню, стерпіти його юридичні наслідки”[13, с.60]. Заслуга автора в тому, що він, вказуючи на кримінальну відповідальність як на обов'язок винного, визначає, в чому саме полягає цей обов'язок – у звіті за свої суспільно-небезпечні дії. Таке положення відповідає загально філософському поняттю відповідальності. Проте, думка “відповідальність–обов'язок” зводить відповідальність лише до форми її реалізації. Відтак зведення кримінальної відповідальності тільки до обов'язку (надзвичайно важливого аспекту проблеми кримінальної відповідальності) бере свої логічні витoki із фактичного ототожнення її з кримінально–правовими відносинами[27, с. 75].

Достатньо обґрунтованою в цьому плані є позиція П.А. Вороб'я, який вважає, що кримінальна відповідальність – це юридичний обов'язок особи, яка порушила певні кримінально–правові норми, із цього обов'язку випливають важливі юридичні наслідки – засудження, покарання, судимість[7, с.136].

Таким чином, видається, що найбільш послідовною є точка зору “відповідальність – обов'язок”. Оскільки не може бути відповідальність без обов'язку.

Виділення відповідальності за порушення норм міжнародного права в окремий інститут міжнародного права[10, с. 268-269] свідчить, що вона має певні особливості. Серед таких слід назвати наступні:

Особливості об'єкта - протиправні дії, що є її підставами посягають на міжнародний правопорядок, і відносяться до тяжких злочинів. Особливості суб'єкта – суб'єктом як правило є особа наділена владою (або така якій делеговано частину повноважень держави). Крім того її підставою є порушення норм міжнародного права. Деякі вчені виділяють і інші ознаки. Проте, навіть з наведеного випливає, що вона тісно пов'язана з відповідальністю держав. Як зазначено у вироку Нюрнберзького трибуналу: „злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які скоїли такі злочини, можуть бути виконані положення міжнародного права... Принцип який в окремих випадках захищає представника держави, не може бути застосований до дій, які засуджуються як злочинні за міжнародним правом”[22, с.268-269].

На думку деяких авторів[24, с.151], встановлення відповідальності винних фізичних осіб згідно із нормами міжнародного права, часто вступає в суперечність із волею держави-правопорушника і є порушенням принципу суверенітету держави[4, с.17]. З приводу цього, інші автори вважають, що кримінальна відповідальність фізичних осіб за порушення норм міжнародного права має два аспекти: з одного боку, це форма політичної відповідальності держави, яка виявляється в обмеженні її суверенітету, з іншого - кримінальна відповідальність конкретних фізичних осіб, яка випливає з норм міжнародного права[25, с.150-151]. У будь якому випадку, політичний елемент є досить важливим для цього виду відповідальності[3, с.26].

Що ж стосується особливостей відповідальності за порушення норм гуманітарного права, то можна виділити такі:

1) *Відповідальність настає в результаті порушення норм міжнародного гуманітарного права.* Як відомо, міжнародне гуманітарне право – система договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що

застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, встановлюють взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби, та забезпечують захист учасників і жертв збройного конфлікту. Звідси випливає особлива сфера його застосування – війни, міжнародні і неміжнародні збройні конфлікти. Застосування цієї галузі норм лише під час воєн та збройних конфліктів викликає певні особливості. Так, під час збройних конфліктів як правило запроваджується особливий режим – військовий стан, який характеризується значним обмеженням прав та свобод людини, в тому числі базових[18, с.8]. За таких умов, права особи стають особливо уразливі. Єдиною галуззю міжнародного права, яке повинно забезпечити особами мінімум прав і свобод, а також створити ефективний механізм їх захисту є міжнародне гуманітарне право. Саме тому, порушення його норм у ситуації збройного конфлікту призводить до особливо тяжких наслідків, та позбавляє мирне населення та інших жертв війни навіть того мінімального захисту.

2) *Суб'єктом злочину завжди виступає комбатант.* Іноді суб'єктом можуть виступати вищі посадові особи держави. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права учасників збройних конфліктів поділяють на дві основні групи: комбатанти на некомбатанти. Належність учасника збройного конфлікту до тієї чи іншої групи визначає його правовий статус, що надає йому певні права та обов'язки. Вперше коло осіб, що мають право брати участь у збройних діях, було окреслено у IV Гаазькій конвенції 1907 р., що визнавала такими загони добровольців, а також мешканців незахопленої території, які добровільно беруться до зброї для боротьби з ворогом, що наступає, але не встигають утворити організовані збройні формування.[20, с.335].

Згідно з Додатковим протоколом I 1977 року, „особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони мають право брати

безпосередню участь у воєнних діях” (ст. 43, п. 2). Інакше кажучи, комбатанти мають право воювати. Це означає, що дозволено застосовувати силу і навіть убивати, і вони при цьому не несуть персональної відповідальності за свої дії, якщо б такі мали місце, коли б вони вчиняли як звичайні громадяни. До комбатантів відносять: 1) *особовий склад збройних сил*; (До цієї групи належать усі особи, що входять до складу збройних сил сторони конфлікту: кадрові військові, добровольці, члени ополчення. Міліція, поліція та інші воєнізовані організації можуть бути прирівняні до збройних сил за умови, що сторона, яка ввела їх до складу збройних сил, оголосить про це всім іншим сторонам конфлікту. При невиконанні такої умови членів особового складу цих сил розглядатимуть як цивільних осіб.); 2) *населення не окупованої території, яке стихійно береться за зброю при наближенні ворога*; 3) *учасників руху опору, партизани*. До комбатантів у даному випадку можна віднести осіб, що наділені владою, і можуть віддавати накази іншим комбатантам.

Крім комбатантів, обов’язок дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права покладається на інших осіб, що можуть віддавати їм безпосередні накази (як правило вищі посадові особи держави). Так, наприклад за законодавством Білорусії, України, Росії, США та більшості інших держав головнокомандувачем Збройних Сил є глава держави. Саме до їх повноважень належить оголошення війни. Він здійснює загальне керівництво армією тощо. Тому зрозуміло, що він також зобов’язаний дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, а у випадку їх порушення може бути притягнутий до відповідальності. Теж саме стосується і інших осіб, що не входять у склад збройних сил, але будучи державними службовцями є наділені повноваженнями віддавати накази комбатантам.

Таким чином, *під відповідальністю фізичних осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права* – це визначена нормами міжнародного права специфічна форма реалізації повноважень міжнародного співтовариства у сфері правосуддя щодо комбатантів та прирівняних до них осіб, які обвинувачуються у порушенні норм гуманітарного права, яка встановлює

юридичний обов'язок винних вимушено зазнати осуду, а також передбачених нормами міжнародного права обмежень особистого, майнового або іншого характеру визначених обвинувальним вироком, які покладаються на винного органами міжнародної кримінальної юстиції чи окремої держави.

2. Злочин агресії в контексті діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів.

Положення щодо міжнародного співробітництва держав з метою підтримання міжнародного миру та безпеки є основним у системі норм, що містяться в Статуті ООН. Війна як засіб вирішення міжнародних спорів заборонена міжнародним правом. Згідно з п. 4 ст. 2 Статуту ООН „усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН”.

Показовою у цьому контексті буде Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України № 68/262 була ухвалена 27 березня 2014 року на 68-й сесії Генеральної Асамблеї ООН відкритим голосуванням країн-членів ООН, 100 з яких висловилися «за», 11 — «проти», а 58 країн «утримались».[1] Дане засідання Генасамблеї ООН було скликане спеціально для розгляду питання збройної окупації Росією території України

Попри це, аналіз сучасних міжнародних відносин свідчить про те, що людству ще не вдається позбавитись війн та інших збройних конфліктів, які переважно є збройними конфліктами не міжнародного характеру. Це засвідчують події в колишній Югославії, Руанді, Афганістані, Іраку, Ліберії, на Кавказі, а також в інших регіонах земної кулі. Отже, проблема співвідношення війни і миру залишається найактуальнішою проблемою сьогодення [3, с. 31], а відтак, актуальною залишається і проблема визначення агресії як злочину, оскільки на сьогодні ще не сформульовано єдиного, прийнятного для усієї

міжнародної спільноти, визначення агресії. У п. 2 ст. 5 Статуту Міжнародного кримінального суду підписаного у Римі 17 липня 1998 р., зазначається, що Суд здійснюватиме юрисдикцію по відношенню до злочину агресії, відразу після ухвалення положення, яке буде містити визначення цього злочину та умови здійснення юрисдикції стосовно цього злочину [10, с. 3].

Значний внесок у розробку визначення та заборони агресії зробила Ліга націй. Серед документів, які свідчать про поступове формування норм міжнародного права, стосовно цієї проблеми, слід назвати проект Договору про взаємну допомогу від 28 вересня 1923 р., розроблений Тимчасовою змішаною комісією Ліги націй для скорочення озброєння. У ньому конкретно визнано “що агресивна війна є міжнародним злочином”. Оцінюючи юридичне значення цього документа, слід зазначити що він був представлений 29 державами і близько половини з них висловились за ухвалення цього проекту.

2 жовтня 1924 р. 51 держава, представлена на Асамблеї Ліги націй, підписали Женевський протокол про мирне вирішення міжнародних спорів. “Держави, які підписали цей протокол – зазначається в ст. 2 – погоджуються, що вони в жодному випадку не повинні вдаватися до війни ні між собою, ні проти іншої держави...”. У протоколі записано, що “агресивна війна є міжнародним злочином”. Показово, що цей протокол був ухвалений на Асамблеї Ліги націй одностайно. Він не набув чинності, через відмову уряду Великобританії ратифікувати його. І все ж, Женевський протокол – ще одне свідчення того, що в міжнародному праві триває процес формування звичаєвої міжнародно-правової норми про кримінально-правову заборону агресії[9, с. 63].

9. Полторац Ф. И. Нюрнбергский процесс и вопрос об ответственности за агрессию // Советское государство и право. – 1965. - № 6. - С. 63].

24 вересня 1927 р. на XIII Асамблеї Ліги націй була одностайно схвалена Декларація про агресивні війни, в якій, як у Женевському протоколі, містилось визнання того, що агресивні війни “складають міжнародний злочин”.[5, с. 213]

5. Гарантии безопасности по Статуту Лиги наций. – М.: Изд-во. НКВД, 1937 – С. 213.]

Така діяльність Ліги націй стимулювалась активною роботою різних міжнародних і національних організацій. Так, у резолюції Всесвітнього конгресу миру в Афінах 1927 р. зазначалося що “підбурювання до війни... є міжнародним злочином”. Конгрес звернув увагу урядів „на необхідність ввести в кримінальне законодавство кожної країни постанови про кримінальну відповідальність за злочини проти миру”. В той самий час Міжпарламентський союз порушив питання про встановлення кримінальної відповідальності за агресію. Міжнародна асоціація кримінального права на Брюсельському конгресі 1925 р. порушила питання про організацію Міжнародного трибуналу з кримінальних справ. Причому проектом статуту цього трибуналу передбачалось, що до компетенції трибуналу належать “злочини та проступки, вчинені в мирний час та здатні порушити мирні відносини між державами”[2, с. 54, 130 2. Трайнин А. Защита мира и уголовный закон - М.,1937. - С.470.]. Опубліковані в той період проекти Всесвітнього кримінального кодексу та Міжнародного кримінального кодексу містили норми про кримінальну відповідальність за агресію. Ця ідея проникла і в деякі кримінальні кодекси європейських держав.

Усе це свідчить про те, що ідея встановлення кримінальної відповідальності за агресію була близькою міжнародній спільноті, а це сприяло виробленню міжнародно-правової норми про кримінальну-правову заборону агресії.

Активними учасниками цього процесу були різні міждержавні органи. Так 6-та Гаванська конференція 18 лютого 1928 р. ухвалила Декларацію 21 американської держави, якою проголосила, що “агресивна війна є міжнародним злочином проти роду людського”. На міжнародній конференції американських держав з мирного вирішення спорів та арбітражу в грудні 1928 р. представники 20 держав підписали Генеральну конвенцію про мирне вирішення спорів, в якій засуджували війни як інструмент національної політики [9, с. 64 9.

Полторац Ф. И. Нюрнбергский процесс и вопрос об ответственности за агрессию // Советское государство и право. – 1965. - № 6. - С. 63.].

Велике значення серед міжнародно-правових актів, спрямованих на заборону та засудження агресивної війни, мав пакт Бріана-Келлога. Учасники пакту зазначили в ньому, що вони “засуджують вдавання до війни для розв'язання міжнародних спорів та відмовляються від неї як від інструмента національної політики у своїх відносинах один з одним”.

В одних випадках пакт кваліфікується як перший та єдиний довоєнний акт, котрий дає підстави розглядати агресивну війну не тільки протиправною, а й злочинною; в інших юридичне значення пакту, стосовно проблеми криміналізації агресивної війни зводиться до нуля на тій підставі, що його надто категоричні формулювання, а слова „назаконність” або „злочинність” відсутні. Як переоцінка, так і недооцінка пакту Бріана-Келлога пояснюється тим, що він розглядається ізольовано від усіх попередніх міжнародно-правових актів, присвячених проблемі засудження агресивної війни.

Попри всі недоліки пакт був найбільш багатостороннім міжнародно-правовим актом, учасники якого відмовились від війни. Формулювання пакту, з точки зору вимог кримінального закону, не можна визнати бездоганними. В його тексті прямо не вказано про злочинність агресії та про кримінальну відповідальність за розв'язання та ведення агресивної війни. На цій підставі нерідко, помилково приходять до висновку про те, що з пакту випливає лише протиправність агресії, а не злочинність. Хоча ставити в один ряд порушення звичаєвого міжнародного договору (економічного, торговельного, стосовно режиму мореплавання та ін.) та порушення договору, що стоїть на охороні міжнародного права, не можна. Сучасна війна із прискореним темпом розвитку озброєння та вдосконалення такого становить загрозу життю цілих народів. За таких умов нема підстав робити різницю між протиправністю та злочинністю порушення договору, яке призводить до війни[9, с. 65 9. Полторак Ф. И. Нюрнбергский процесс и вопрос об ответственности за агрессию // Советское государство и право. – 1965. - № 6. - С. 63.]

Пакт Бріана-Келлога став підсумком певного періоду в розвитку ідеї міжнародної протиправності та злочинності агресії, але не вичерпав зусиль у

цій сфері. В період, який слідував після того, як пакт набув чинності були підписані акти про міжнародну протиправність і злочинність агресії. Це передусім Лондонські конвенції про визначення агресії 1933 р., підписані між Афганістаном, Іраном, Польщею, Литвою, Латвією, Естонією, Румунією, Туреччиною, Чехословаччиною, Югославією та Радянським Союзом. Того ж 1933 р. міжнародне право збагатилось новим свідченням розвитку ідеї криміналізації агресивної війни. 10 жовтня 1933 р. в Ріо-де-Жанейро був підписаний Договір про ненапад та узгоджувальну процедуру. Як зазначається в цьому договорі, він укладений “з метою засудження агресивних війн”. Визначення агресії з цих договорів знайшло своє відображення також у Саадабадському пакті 1937 р. (Туреччина, Іран, Ірак, Афганістан) Конвенції містять визначення агресії, що розкривають найбільш типові її види. Агресором визнається держава, котра перша оголосить війну іншій державі; збройні сили котрої, хоч і без оголошення війни, вторгнуться на територію іншої держави, сухопутні, морські або повітряні сили якої бомбардують територію іншої держави або свідомо атакують судна; або повітряні сили якої будуть висаджені або введені в межі другої держави без дозволу уряду останньої або порушать умови такого дозволу, як-от у відношенні часу або розширення району їх перебування, яке встановить морську блокаду берегів або портів іншої держави[8, с. 57 - 58 8. Ромашкин П. С. Агрессия – тягчайшее преступление против мира и человечества // Советское государство и право. – 1963. - № 3. - С. 55-67.].

Отже, ще до 1939 р., тобто до початку другої світової війни, в міжнародному праві склалась міжнародно-правова норма, що поставила агресивну війну поза законом і проголосила її міжнародним злочином.

Відомо, що звичаєві норми міжнародного права формуються у міжнародній практиці поступово. В теорії міжнародного права вважається безумовним, що звичаєва норма з'являється у підсумку повторюваних дій держав. В більшості випадків саме повторюваність певних дій в аналогічних ситуаціях може сприяти закріпленню такої практики правил поведінки [4, с. 85

4. Тункин Г. И. Вопросы теории международного права. - М., 1962. - С. 85.].

Саме цим критеріям відповідає вся практика ухвалення багатьох актів, про які йшлося вище. Ця практика відповідає й іншій вимозі – вимозі всезагальності. Значна кількість з перелічених актів були ухвалені та декларовані від імені більшості держав. А пакт Бріана-Келлога за складом учасників (63 країни) поступався тільки Всесвітньому поштовому союзу. Виражаючи узгоджену волю значної кількості держав, що погодились оголосити агресивну війну протиправною та злочинною, ці резолюції в дійсності представляли собою стадії розвитку відповідної норми міжнародного права. Характерно, що документи Ліги націй (1923, 1924, 1927) хоч і не отримали необхідної ратифікації, однак жодна зі сторін, що брали участь в їх обговоренні не вважала їх такими, що не відповідають міжнародному праву.

Новим етапом у боротьбі з агресією став Статут Організації Об'єднаних Націй, а також статuti Нюрнберзького та Токійського міжнародних воєнних трибуналів. П. 1 ст. 1 Статуту ООН в проголошує: „Організація Об'єднаних Націй має на меті: 1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою застосовувати ефективні колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень миру...”. Члени ООН зобов'язані утримуватись „в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканності, або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй” (п. 4 ст. 2). Статут ООН зобов'язав членів організації вирішувати свої міжнародні спори тільки мирним шляхом (п. 3 ст. 2), не допускаючи з цього правила жодних винятків. Статут ООН ставить, таким чином, агресію поза законом і дозволяє тільки застосування колективних чи індивідуальних збройних дій членів ООН у разі загрози миру, порушення миру чи актів агресії, передбачаючи право членів ООН на індивідуальну чи колективну самооборону (ст. 39, 51).

У вироку Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу

проголошено, що „розв'язання агресивної війни є не просто злочином міжнародного характеру – воно є найтяжчим міжнародним злочином, який відрізняється від інших воєнних злочинів тільки тим, що містить у концентрованій формі зло кожного з них”.

Ст. 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу віднесла агресію до злочинів проти миру, вказавши, що такими є планування, підготовка розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів, угод або запевнень, або участь у загальному плані або змові, спрямованих на здійснення кожної з вищевикладених дій. Статут трибуналу чітко визначив агресію як злочин, який підпадає під його юрисдикцію та за вчинення якого особи несуть індивідуальну відповідальність.

Таким чином агресія вперше була законодавчо закріплена як злочин на міжнародному рівні. Безумовно, це був значний крок уперед на шляху розвитку міжнародного права.

Подальший розвиток визнання на міжнародному рівні агресії як злочину дещо загальмувався, оскільки держави не наважилися ухвалити однозначне рішення і таким чином взяти на себе зобов'язання не вчиняти актів агресії, особливо, з огляду на те, що багато з них мали колоніальні володіння, де точилися визвольні війни.

Тільки 14 грудня 1974 р. Генеральна Асамблея ООН, „глибоко переконана, що визначення агресії сприятиме міжнародному миру та безпеці”, спромоглася ухвалити резолюцію 3314, ст. 1 якої визначила, що агресія – це застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, не сумісним зі Статутом ООН. Прийняття визначення агресії було зумовлено тим, що воно мало б стримувальний вплив на потенційного агресора, полегшувало б констатацію фактів агресії та вжиття заходів для їх припинення, а також допомагало б при наданні допомоги жертвам агресії та захисту їх прав і законних інтересів[7, т. 2, с. 3-5 7. Международное публичное право: сб. документов. Т. 2. - М.: БЕК, 1996. - С. 3-5.].

Після ухвалення Резолюції ні в двох Додаткових протоколах 1977 року до Женевських конвенцій 1949 р., ні в статутах кримінальних трибуналів для колишньої Югославії та для Руанди, ні в інших, міжнародного значення договорах, не йшлося про визначення агресії і тільки 1998 р. із підписанням у Римі Статуту Міжнародного Кримінального Суду було порушене питання про визначення агресії. Але на Конференції не вдалося виробити її прийняттого визначення. Проблема полягала в тому, щоб роз'яснити роль Ради Безпеки ООН, яка, згідно зі ст. 39 Статуту ООН, наділена дискреційним повноваженням - визначити наявність агресії. В результаті було вирішено, що Асамблея держав-учасниць Статуту в подальшому ухвалить положення, яке міститиме визначення агресії та встановить умови, за яких Суд здійснюватиме юрисдикцію щодо цього злочину[1, с. 121]. Аль-Захарна Салім Мухаммед Сааді. Міжнародний кримінальний суд: важливий інструмент у боротьбі з міжнародною злочинністю// Право України. - 2000. - № 10. - С. 120-124.]

Отже, хоча заборона агресії як тяжкого міжнародного злочину й існує, як звичаєва норма, визначення агресії не має, а віддає не існує і законодавчо затвердженого складу злочину, і поки його не приймуть, Міжнародний кримінальний суд, здійснюючи свою юрисдикцію, щодо осіб які вчинили зазначений злочин, вимушений буде посилатись на звичаєве право та Резолюцію ООН як найбільш авторитетне джерело, що містить визначення злочину агресії. Фактично проблема з прийняттям визначення вказаного злочину залишається відкритою і потребує врегулювання, скоріше не у виробленні тексту самої дефініції агресії, а, як можемо бачити із міжнародного стану даної проблеми, в узгодженні волі держав, які не бажають прийняти одностайне рішення по даному питанню.

3. Злочини проти людяності.

До злочинів проти людяності відносять: вбивства, винищення, перетворення на рабів, висилка та інші нелюдські акти, вчинені щодо цивільного населення, або переслідування по політичним, расовим або

релігійними мотивами, якщо такі дії вчиняються або такі переслідування мають місце при виконанні будь-якого воєнного злочину проти миру або будь-якого воєнного злочину, або у зв'язку з такими.

Основна відмінність злочинів проти людяності та воєнних злочинів є те що перші можуть вчинятися і в мирний час.

Наприклад етнічне забарвлення збройного конфлікту неминуче буде зазначати його наслідком серед вчинення інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права і скоєння такого злочину як депортація(висилка). За його вчинення притягаються до кримінальної відповідальності винні особи.

Однак, в міжнародній кримінальній судовій практиці нерідко виникають труднощі з правильною кваліфікацією такого злочину та встановлення всіх його ознак.

Депортація, як термін під яким розуміється вигнання, виселення групи осіб, або цілої категорії осіб в іншу державу чи місцевість, зазвичай – під конвоєм, як склад воєнного злочину кореспондує до ст. 147 IV Женевської конвенції[2, с. 202 2. Женевские Конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные Протоколы к ним. – М. : Междунар. Ком. Крас. Крест, 2001. – 342 с.], де в якості «серйозного порушення» наведені незаконна депортація, переміщення і арешт» особи, яка перебуває під покровительством (під захистом), в першу чергу цивільної особи.

Відповідно до ст. 45 IV Женевської конвенції такі особи не можуть бути передані державі, що не є учасницею Конвенції. З іншого боку, заборона на переміщення не може бути перешкодою для репатріації підзахисних осіб або для їх повернення в країну їхнього місця проживання після завершення військових дій.

У даній нормі спеціально підкреслено, що підзахисні особи «можуть бути передані державою, під владою якої вони знаходяться, тільки державі, яка є учасницею Конвенції, і тільки тоді, коли держава, у владі якої знаходяться ці

особи, упевнитися в тому, що дана держава бажає і в стані застосовувати Конвенції». У випадках, коли така передача

підзахисних осіб відбулася, відповідальність за застосування Конвенції покладається на державу, яка погодилася їх прийняти, протягом того часу, на який вони будуть їй довірені.

Однак у випадку якщо ця держава не виконає положень Конвенції з якого-небудь важливого пункту, держава, яка передала осіб, повинна буде, за повідомленням держави-покровительки, прийняти "ефективні заходи, з тим щоб виправити положення або зажадати повернення їй підзахисних осіб. Це прохання має бути задоволено».

У будь-якому випадку особа не може бути передана в країну, «в якій вона могла б побоюватися переслідувань у зв'язку зі своїми політичними або релігійними переконаннями».

IV Женевська конвенція спеціально обумовлює, що вищезгадані заборони не перешкоджають видачі осіб, обвинувачених в кримінальних злочинах, на підставі укладених до початку військових дій договорів про видачу.

Далі в ст. 49 IV Женевської конвенції зазначено, що «забороняються з яких би то не було мотивів угон, а також депортація підзахисних осіб з окупованої території на територію окупаючої держави, або на територію будь-якої іншої держави незалежно від того, окуповані вони чи ні».

З іншого боку, примусове переміщення населення може бути виправдане необхідністю його евакуації: окупаюча держава може провести повну або часткову евакуацію якогось певного окупованого району, «якщо цього вимагає безпека населення або особливо вагомі міркування військового характера ».

Депортація, як військовий злочин, за вчинення якого особи несуть кримінальну відповідальність, знайшла своє закріплення і в статуті МКТЮ. В п. г) ст. 2 Статуту МКТЮ передбачено його юрисдикцію стосовно злочину: "незаконної депортації, переміщення або арешту цивільної особи".

В статуті МКС злочин "депортація" відноситься одночасно, як і до злочинів проти людяності так і до військових злочинів.

Однак, якщо в ст. 7 Статуту МКС "Злочини проти людяності" до таких діянь, зокрема відносять в п. d) депортацію або насильне переміщення населення, то в ст. 8 вказаного Статуту "Воєнні злочини" до них відносять серйозні порушення женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, серед яких діяння передбачене п. vii) незаконна депортація, або переміщення, або незаконне позбавлення волі.

Депортація вважається як злочин проти людяності, коли збройний конфлікт не ведеться, однак має місце діяння, яке вчиняється в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад скоюється свідомо.

Як вбачається з формулювань складу злочину, депортація нерозривно пов'язана з протиправним переміщенням, обмеженням волі людини, нав'язуванням чужої злочинної волі, позбавленням права вибору дії потерпілої людини.

Як приклад, наведемо дії які становили склад злочину депортації відповідно обвинувальному висновку по Косово по справі прокурор проти Слободана Мілошевича, що розглядалась в МКТЮ.

Зокрема в п. 63 обвинувачення, вказувалось, що злочинне діяння полягало в діях, які призвели до насильницької депортації 800 тисяч Косовських албанців. Для спрощення такого виселення населення та переміщення цивільного населення сили Союзної Республіки Югославії та Сербії створювали атмосферу страху та репресій, використовуючи застосування сили, погрози застосування сили, порушення прав осіб. На всій території Косово сили Союзної Республіки Югославії та Сербії систематично обстрілювали міста та села, спалювали будинки та ферми, руйнували культурні та релігійні об'єкти Косовських албанців, а також вчиняли сексуальне насилля по відношенню албанських жінок. Вказані дії були вчинені по всій території Косово.

Фактично, аналізуючи наведене обвинувачення, вбачається прямий умисел в діях виконавців та попередня домовленість між ними.

Об'єктом злочину депортація є встановлений відповідними міжнародними договорами порядок захисту цивільного населення під час збройного конфлікту.

Об'єктивна сторона злочину є зовнішній акт суспільно-небезпечного посягання на охоронюваний законом об'єкт, яким цьому об'єкту заподіюється шкода. Основною ознакою об'єктивної сторони є злочинне діяння. Злочинне діяння може бути у певному комплексі із кількох дій[3, с. 143. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року. – К.:Каннон, А.С.К., 2001. – 1104с.]. Саме з комплексу злочинних дій і складається депортація – погроза застосування сили, агресія, вбивства, насилля, пограбування в комплексі приводять до подавленні волі та надають здатність направляти маси людей в потрібний напрямок за межі держави.

В п.п 1) п. 63 обвинувачення описується один з епізодів дії Югославських збройних сил на території Косово. Так, 25 березня 1999 року збройні сили оточили село Целіна танками та бронетехнікою. Після артилерійського обстрілу в село ввійшли військові, які здійснювали цілеспрямовані грабежі та спустошення будинків, забираючи собі все, що мало будь-яку цінність, спалювали будинки, магазини та руйнували мечеті. Після того, як цивільних осіб зігнали в одну групу, доручивши їм пішки рухатися в найближче село, чоловіків відділили від жінок, нанесли їм побої та пограбували, відібравши у них всі особисті документи. Чоловіків примусили йти до іншого села, а пізніше їх примусили йти до албанського кордону.

З огляду на наведене вбачається завершене злочинне діяння з комплексу послідовних дій за попередньою домовленістю осіб.

Суб'єктом даного виду злочину може бути особа, яка має крім загальних ознак (вік, осудність), спеціальні ознаки: перебуває на певній посаді, є держаним службовцем, командиром збройного формування. Тобто, за вчинення злочину депортації, до кримінальної відповідальності може притягуватись, як рядовий військовослужбовець, який, наприклад, конвоював колону депортованих за межі держави, так і глава держави, який виконуючи функції

головнокомандуючого збройних сил, віддав наказ на депортацію населення певного регіону.

Отримавши конвенційне закріплення починаючи від Нюрнберзького трибуналу та затвердившись в Статуті Міжнародного кримінального суду злочин депортація фактично є діянням, за вчинення якого винні особи несуть кримінальну відповідальність, як за порушення звичаєвої норми міжнародного права.

Вчинення цього злочину нерозривно пов'язане з незаконним, проти їх волі, переміщенням цивільних осіб. Здійснення депортації в рамках збройного конфлікту відносить склад злочину до воєнних. Якщо ж такі дії мають місце поза рамками війни, в мирний час, та вчинюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад скоюється свідомо – депортація буде вважатись злочином проти людства.

Депортація постає умисним, вчиненим за попередньою домовленістю групою осіб тяжким злочином, що робить його особливо небезпечним, серед інших воєнних злочинів та злочинів проти людяності. І якщо, як пом'якшуючою обставиною для вбивства на війні може бути виправдання воєнною необхідністю, мародерство – складним матеріальним становищем збройних сил, то депортація разом зі всіма діями в сукупності які її складають, як завершений злочин, виявляється по тяжкості на рівні з агресією, оскільки потребує такого ж чіткого планування та координації дій, умислу та насильства.

4. Склад злочину геноциду та особливості його кваліфікації під час збройного конфлікту.

Згідно Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року під геноцидом розуміються наступні дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розлади членам такої групи;
- c) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її;
- d) заходи, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи;
- e) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

В цьому контексті війна в Югославії підняла зґвалтування в контексті геноциду на новий рівень. Докази свідчили про те, що ці злочини не були свавільними діями декількох інакомислячих солдатів. Більш того, це було насилля проти жіночого гендеру, зневага до їхнього організму, використання їх репродуктивних можливостей „як зброї війни”. Тільки за даними комісії ООН потерпілих від зґвалтувань нараховувалось більше двадцяти тисяч жінок. Тому важливо було визнати зґвалтування як злочин проти людяності та включити його в такому контексті до Статуту МКТ для колишньої Югославії. Завдяки такому підходу стало можливим притягнення винуватців, які вчиняли злочини зґвалтувань у контексті етнічних чисток, як одного із різновидів геноциду, до міжнародної кримінальної відповідальності. [8, с. 349 8. **Todd A. Salzman. Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia // Human Right Quarterly. – 1998. - № 2 – pp.348-378]**

Відповідальність за вчинення злочину геноциду закріплена в статутах МКТЮ, МКТР, МКС.

Запитання для контролю

- 1. Поняття індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві.**
- 2. Проблемні питання законодавчого закріплення визначення агресії.**
- 3. Характеристика злочину депортації як різновиду воєнного злочину та злочину проти людяності.**
- 4. Сексуальне насилля як елемент етнічних чисток.**

Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів.

- 1. Значення міжнародного кримінального судочинства для розвитку міжнародного гуманітарного права.**
- 2. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (створення та прецеденти).**
- 3. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (створення та прецеденти).**
- 4. Міжнародний кримінальний суд: основні аспекти діяльності**

Значення міжнародного кримінального судочинства для розвитку міжнародного гуманітарного права.

Сучасне міжнародне право передбачає кримінальну відповідальність фізичних осіб за скоєння міжнародних злочинів. Жахливі злочини проти народів вчинили німецько-фашистські загарбники в другій світовій війні. Одне із завдань, що стояло перед світовим співтовариством, полягало у тому, щоб вжити заходів для притягнення до кримінальної відповідальності та суворо покарати винуватців війни, в якій би країні вони не знаходились. У зв'язку із цим держави уклали низку міжнародних угод про переслідування гітлерівців за вчинені злочини. В документах зазначалось, що за скоєні звірства німецькі офіцери, солдати та члени нацистської партії, які добровільно брали в них участь, будуть відіслані в країни, де ними були вчинені злочини, щоб вони могли бути віддані до суду та покарані відповідно до закону звільнених держав [3, с. 254-3. Котляров И. И. Международное гуманитарное право. – М., 2003. – С. 304].

Нацистські воєнні злочини мають міжнародний характер, оскільки вони планувались, організовувались і здійснювались однією державою проти громадян і народів цілого континенту. За обсягом, характером, об'єктом та

цілями ці злочини вийшли далеко за межі відносин та інтересів, що захищаються національним кримінальним правом. Вони загрожували існуванню цінностей та інтересів, які захищає міжнародне право [4, с. 134-4.

Ледях И. А. Нюрнбергский приговор и практика процессов над нацистскими преступниками в ФРГ // Советское государство и право. – 1971. – № 3. – С. 133-137.].

8 серпня 1945 р. в Лондоні між урядами СРСР, США, Великобританії та Тимчасовим урядом Французької Республіки підписано Угоду про судове переслідування та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі [6, т. 1, с. 145-6. Нюрнбергский процесс: Сб. матер; В 8 томах. – М., 1987.].

Відповідно до угоди був створений Міжнародний воєнний трибунал, ухвалений його Статут. У Статуті визначались: порядок організації трибуналу; юрисдикція та загальні принципи; комітет по розслідуванню справ та обвинуваченню головних воєнних злочинців; процесуальні гарантії для підсудних; права трибуналу та судові засідання; вирок і витрати. У ст. 6 Статуту вказувалось, що Трибунал, заснований Угодою для суду та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі, має право судити і карати осіб, які, діючи в інтересах країн осі індивідуально або як члени організацій, скоїли будь-який з перелічених далі злочинів:

а) злочин проти миру, а саме: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів, угод або запевнянь, або участь у загальному плані або змові, спрямованих на здійснення кожної з перелічених вище дій;

б) воєнні злочини, а саме: порушення законів або звичаїв війни. До цих порушень належать убивства, катування або захоплення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; убивства або катування військовополонених або осіб, що перебувають у морі; убивства заручників; пограбування суспільної або приватної власності; безглузде

руйнування міст або сіл; руйнування, не виправдане військовою необхідністю, інші злочини;

с) злочин проти людяності, а саме: убивства, винищення, поневолення, заслання й інші жорстокості, вчинені проти цивільного населення до або під час війни, або переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами з метою вчинення або у зв'язку з будь-яким злочином, який підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, в якій вони були вчинені, чи ні.

Зазначені діяння є злочинами, які підлягають під юрисдикцію Трибуналу та передбачають індивідуальну кримінальну відповідальність.

Також ст. 6 встановлювала, що керівники, організатори, підбурювачі і пособники, які брали участь у складанні або в здійсненні загального плану або змови, спрямованих на здійснення будь-яких із перелічених злочинів, несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-якими особами з метою здійснення такого плану.

Для виконання Московської декларації від 30 жовтня 1943 р., Лондонської угоди від 8 серпня 1945 р. та Статуту Міжнародного воєнного трибуналу та установалення єдиних принципів судового переслідування воєнних та інших подібних злочинців, за винятком осіб, проти яких ведеться переслідування Міжнародним воєнним трибуналом, Контрольна рада в Німеччині ухвалила закон № 10 “Про покарання осіб, що винні у воєнних злочинах, злочинах проти миру та проти людяності”. У законі підкреслювалося, що згадана Декларація та Угода є його невід'ємною частиною. Закон перейняв перелік злочинів проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, який вказується в Статуті, додавши що зазначені склади злочинів не обмежені нормативним актом, у якому вони викладені [6, т. 1, с. 159 6.

Нюрнберзький процес: Сб. матер; В 8 томах. – М., 1987.]. Як бачимо цей закон був намаганням запровадити єдине законодавство, яким необхідно керуватися у судочинстві над воєнними злочинцями. Цим нормативним актом

якби підсилювалось значення Статуту Нюрнберзького трибуналу та давалася конкретна програма дій, якими слід керуватися в суді. Це також давало змогу уникнути непорозумінь, які могли виникнути за відсутності такого закону. Прикладом такої ситуації може слугувати випадок із кайзером Вільгельмом, коли на вимогу союзних та об'єднаних держав видати Вільгельма голландський уряд відповів заявою, що те, що йому ставили в провину, а саме – вища образа не тільки міжнародної моралі, а й священної сили договору – жодними кримінальними законами не передбачено [7, с. 37. Полянский Н.Н. Международный военный трибунал / Под ред. Н.М. Рычкова. – М.: Юриздат, 1946. – С. 47.]

У законі було визначено, що будь-яка особа, незалежно від її національності та посади, яку вона займала, вважається такою, що скоїла злочин, як це визначено в ст. 6 Статуту, в тому випадку, якщо вона була основним учасником або співучасником у скоєнні будь-якого із цих злочинів, віддаючи наказ чи підбурюючи до злочину. Також така особа буде вважатися винною, якщо вона брала участь у розробці планів або заходів, які мали своїм наслідком скоєння злочину, або була членом групи або організації, пов'язаної зі скоєнням будь-якого з таких злочинів [6, т. 1, с. 161 б. Нюрнбергский процесс: Сб. матер; В 8 томах. – М., 1987.]

Закон установлював систему покарань, які трибунал мав застосовувати при винесенні вироку. Пункт 3, ст. 2 містив такі види покарань:

- 1) смертна кара;
- 2) довічне ув'язнення або ув'язнення на декілька років із відбуттям каторжних робіт або без такого;
- 3) штраф або тюремне ув'язнення з відбуттям примусових робіт або без таких;
- 4) конфіскація майна;
- 5) реституція незаконно придбаного майна, позбавлення всіх або деяких громадянських прав.

Заслуговує на увагу той факт, що у п. 4 цієї статті зазначалося, що офіційне становище будь-якої особи, незалежно від того, чи була вона главою держави або займала керівні посади у державних департаментах, не звільняє її від відповідальності за злочини і не дає підстави для пом'якшення покарання. Але якщо яка-небудь особа діяла при виконанні наказів свого уряду або вищестоящего начальника, то це не звільняє її від відповідальності за злочини, але може послужити пом'якшуючою обставиною при визначенні покарання.

Міжнародний воєнний трибунал вказував на те, що солдат, який отримав наказ вбивати та грабувати всупереч основоположним принципам міжнародного права, ніколи не може бути звільнений від покарання. При цьому трибунал аж ніяк не вирішував проблему суто формально, тобто не зводив її тільки до факту наявності наказу, а вважав визначальним питанням про те, чи існувала для підлеглого фактична можливість свободи вибору свого рішення. Іншими словами, суд зобов'язаний з'ясувати, чи справді обвинувачений вимушений був виконувати наказ в силу того, що існувала реальна загроза його життю та здоров'ю. Пізніше ця формула була включена Комісією ООН у звід принципів міжнародного права: „Той факт, що особа діяла відповідно до приписів свого уряду чи начальника, не звільняє її від відповідальності за міжнародним правом за умови, що моральний вибір був фактично можливим для неї” [4, с. 135 4. Ледях И. А. Нюрнбергский приговор и практика процессов над нацистскими преступниками в ФРГ // Советское государство и право. – 1971. – № 3. – С. 133- 137.].

Результатом роботи трибуналу було те, що із 177 обвинувачених, не враховуючи восьми, які померли своєю смертю, тридцять п'ять були оправдані, а смертні вироки були винесені в трьох процесах (у справі лікарів, у справі чиновників із адміністративно-господарського управління концтаборів та у справі каральних загонів СС). При цьому із двадцяти чотирьох випадків обрання вищої міри покарання тільки дванадцять вироків були виконані. До довічного ув'язнення засуджені дев'ятнадцять осіб, інші отримали покарання

від вісімнадцяти місяців до двадцяти років [11, с. 187 R. Henrys. N-S-Gewaltverbrechen, Geschichte und Gericht. – Stuttgart; Berlin, 1964. – S. 467.].

Оцінюючи внесок Нюрнберзького процесу у розробку питання індивідуальної відповідальності в міжнародному праві, слід зазначити, що саме на цьому процесі вперше були покарані державні діячі як кримінальні злочинці, винні у підготовці, розв'язанні та веденні агресивної війни – найтяжчого міжнародного злочину; конкретні фізичні особи понесли покарання за злочини проти людства; запроваджений у життя принцип: офіційне становище винних як глав держав чи відповідальних чиновників урядових установ, рівно як і те, що вони діяли за розпорядженням уряду чи виконували злочинний наказ начальника, не є підставою для звільнення від відповідальності [2, с. 45-46 2.Карев Д. С. Нюрнбергский процесс. – М.: Знание, 1976. – С. 63.].

Вперше у міжнародному праві нюрнберзький Статут установив чіткий перелік злочинів, за скоєння яких фізичні особи несуть індивідуальну кримінальну відповідальність.

Принцип кримінальної відповідальності осіб, винних у злочинах проти миру, проти людяності та у воєнних злочинах був підтверджений резолюціями Генеральної Асамблеї ООН. В резолюції від 21 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея кваліфікувала принципи Статуту Міжнародного воєнного трибуналу та його вирок у справі головних воєнних злочинців, як загальноприйняті норми міжнародного права. Принцип відповідальності є логічним висновком, який випливає із засадничих принципів міжнародного права – принципів мирного співіснування, ненападу, заборони агресії тощо [5, с. 25 Ледях И. А., Решетников Ф. М. Каждый нацистский преступник должен быть наказан // Советское государство и право. – 1965. – № 2. – С. 24-33.].

2. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (створення та прецеденти).

Трибунали ad hoc були створені у відповідь на грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права в Югославії та Руанді²³. Історично першим було створено Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії. 25 травня 1993 р. Рада Безпеки ухвалила у своїй резолюції 827 Статут Міжнародного Трибуналу для Югославії.

Досвіт здобутий при створенні МКТЮ було використано було використано при створенні незадовго після цього іншого трибуналу для Руанди. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди був створений Радою Безпеки ООН згідно з резолюцією 995 від 8 листопада 1994 р. у відповідь на офіційне прохання уряду Руанди.

Правовою підставою створення трибуналів стала глава VII (ст. 39, 41). Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка визначає дії цієї організації у разі загрози міжнародному миру і безпеки.

Місцем знаходження МКТЮ є Гаага, МКТР м. Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія). Трибунали мають практично ідентичну структуру і складається з наступних органів: камер, що включають дві Судові камери й Апеляційну камеру; Обвинувача і Секретаріату. Апеляційна камера є єдиною для двох трибуналів. Дане рішення покликане забезпечити однакове застосування норм міжнародного права обома трибуналами²⁴.

Що ж стосується, відмінностей в структурі трибуналів, то вона полягає в кількості судів, які входять в кожен судову камеру. МКТЮ . камери складаються із шістнадцяти постійних незалежних суддів і в будь-який період часу максимум дев'яти незалежних суддів ad litem. МКТР взагалі складаюся з одинадцяти судів, по три для кожної судової камери та п'ять для апеляційної. Можливість залучення до роботи трибуналу судів ad litem непередбачено.

Юрисдикція МКТЮ та МКТР закріплена у їх Статутах та резолюціях РБ ООН, якими було утворено ці трибунали. Згідно зі ст. 1 Статуту МКТЮ трибунал наділений владою переслідувати у судовому порядку осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права,

²³ Lessons from the Yugoslavia Tribunal. – Geneva, 2000. – P. 7.

²⁴ The Law of the War Crimes / ed. by McCormack T. –London, Boston, 1997. –P. 187.

вчинені на території колишньої Югославії починаючи з 1991 р. Відповідно до ст. 1 Статуту МКТР трибунал наділений владою переслідувати у судовому порядку осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди та руандійських громадян, відповідальних за такі порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період між 1 січня 1994 р. і 31 грудня 1994 р. Аналіз навіть цих статей дозволяє дійти висновку, що незважаючи на однаковий процес створення трибуналів, їх юрисдикції мають достатньо багато відмінностей.

Юрисдикція МКТЮ за предметом охоплює: геноцид, злочини проти людяності, серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р. та порушення законів та звичаїв ведення війни. До серйозних порушень Женевських конвенцій 1949 р. відповідно до статі 2 Статуту відносяться:

- a) навмисне вбивство;
- b) катування й негуманне поводження, включаючи біологічні експерименти;
- c) навмисне заподіяння важких страждань або серйозного каліцтва або завдання шкоди здоров'ю;
- d) незаконне, довільне й проведене у великому масштабі руйнування й присвоєння майна, не викликане військовою необхідністю;
- e) примус військовополоненого або цивільної особи служити в збройних силах ворожої держави;
- f) навмисне позбавлення прав військовополоненого або цивільної особи на безстороннє й нормальне судочинство;
- g) незаконна депортація, переміщення або арешт цивільної особи;
- h) узяття цивільних осіб у заручники.

Що ж стосується порушень законів та звичаїв ведення війни, то вони охоплюють перераховані нижче дії, однак цей перелік не є вичерпним:

- a) застосування отруйних речовин або інших видів зброї, призначених для заподіяння надмірних страждань;

- b) безглузде руйнування міст, селищ або сіл або руйнування, не виправдане військовою необхідністю;
- c) напад на незахищені міста, села, поселення або будинки або їхній обстріл із застосуванням будь-яких засобів;
- d) захоплення, руйнування або навмисне ушкодження культових, благодійних, навчальних, художніх і наукових установ, історичних пам'ятників і художніх і наукових творів;
- e) розгарбування суспільної або приватної власності.

Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (створення та прецеденти).

Юрисдикція МКТР є значно обмеженішою. і охоплює злочини проти людяності геноцид та воєнні злочини. Однак зважаючи на те, що конфлікт у Руанді не був міжнародним, у поняття воєнних злочинів включались лише порушення статті 3, загальної для Женевських конвенцій і Додаткового протоколу II Такі порушення включають перераховані нижче дії, однак цей перелік не є вичерпним:

- a) посягання на життя, здоров'я й фізичне або психічне благополуччя осіб, зокрема вбивство, а також жорстоке поводження, як, наприклад, катування, заподіяння каліцтва або будь-які форми тілесних покарань;
- b) колективні покарання;
- c) взяття заручників;
- d) акти тероризму;
- e) зазіхання на людську гідність, зокрема образливе і принижуюче ставлення, зґвалтування, примус до проституції й будь-які форми непристойного нападу;
- f) мародерство;

g) осудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином створеного суду, при наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями;

h) погрози здійснення кожного з перерахованих вище діянь.

Відповідно до Статуту МУТЮ, трибунал повноважний здійснювати судове переслідування осіб, які вчинили або віддали наказ про вчинення серйозних порушень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме наступних дій, спрямованих проти осіб або майна, що користуються захистом відповідної Женевської конвенції:

Юрисдикція трибуналів за колом осіб тільки є аналогічною і поширюється лише на індивідів (ст. 6 Статуту МКТЮ і ст. 5 Статуту МКТР відповідно). По різному Статуту трибуналів вирішують питання громадянство осіб, на яких поширюється юрисдикція. Статут МКТР передбачає певні обмеження, на відміну від Статуту МКТЮ. Ці обмеження впливають з ст. 1 Статуту МКТР, де передбачено, що його юрисдикція в окремих випадках поширюється на територію сусідніх держав. Тому персональна юрисдикція трибуналу обумовлена територією, на якій було вчинено злочин. Якщо злочин було вчинено у Руанді чи Югославії, громадянство обвинуваченого не має значення. А от якщо злочин, що підпадає під юрисдикцію МКТР, вчинено на території сусідніх з Руандою держав, трибунал може притягти до відповідальності тільки громадян Руанди.

Юрисдикція за часом є обмеженою в обох трибуналах у зв'язку зі статусом *ad hoc*. Юрисдикції МКТЮ починається 1 січня 1991 р. Кінцева дата відповідно до резолюції РБ ООН 827²⁵ мала бути визначена додатково після відновлення миру. Однак, це ще досі не зроблено. Що ж стосується юрисдикції МКТР то вона чітко визначена і охоплює період з 1 січня до 31 грудня 1994 р. Однак деякі країни настоювали на тому, що оскільки геноцид довгий час планувався, то дату початку юрисдикції слід пересунути на декілька місяці назад²⁶.

²⁵ UN Doc. S/RES/827(1993), para. 2.

²⁶ Rwandan Organic Law on the Organization of Prosecutions for Offences constituting the Crime of

Територіальна юрисдикція обох трибуналів є досить обмеженою. Як зазначалося вище, юрисдикція МКТЮ поширюється тільки на злочини, вчинені на території колишньої Югославії. Що ж стосується, МКТР то вона є дещо ширшою і охоплює не тільки Руанду, але й територією сусідніх держав, однак, лише стосовно діянь, передбачених Статутом і вчинених громадянами Руанди. Це викликано тим, що РБ ООН прагнула, щоб юрисдикція охоплювала злочини вчинені громадянами Руанди, які покинули її територію і осіли у розташованих у сусідніх державах таборах для біженців. В цих таборах осіли залишки розбитої армії Хуту та інші особи з воєнізованих формувань, відповідальних за геноцид²⁷, та осіб, відповідальних за підбурювання до геноциду, яке здійснювалось за допомогою радіостанцій, які знаходилися на території сусідніх держав²⁸.

Ще однією особливістю юрисдикції цих трибуналів є те, створюючи їх, РБ ООН не хотіла позбавляти національні суди можливості переслідування осіб за такі злочини²⁹. Крім того, зважаючи на спосіб створення, РБ хотіла уникнути звинувачень у порушенні національного суверенітету³⁰. Тому було вирішено, що трибунали матимуть не виключну компетенцію, якою у свій час володіли Нюрнберзький та Токійський трибунали³¹, а паралельну³², що дозволить вирішити декілька проблем.

Наділення трибуналів паралельною з національними судами юрисдикцією аж ніяк не означає рівності їх юрисдикцій. Статути МКТЮ (ст. 9 п 2.) і МКТР (ст. 8 п 2) закріпили пріоритет на боці трибуналів. Тобто Трибунали наділені владою вимагати передати їм провадження у справі, на будь-якій стадії, включаючи стадію розслідування. Більше того, трибунали

Genocide or Crimes against Humanity, committed since 1 October 1990 No. 8/96 of 30 August 1996 // Gazette of the Republic of Rwanda, 35th year, No. 17, 1 September 1996

²⁷ Shraga D., Zacklin R. The International Criminal Tribunal For Rwanda // European Journal of International Law. – 1996. – Vol. 7. No 4. – P. 507.

²⁸ Брекман К. Подстрекательство к геноциду // Военные преступления. Это надо знать всем: Справочник. – М.: Текст, 2001. – С. 351-353.

²⁹ Report of the Secretary-General Pursuant to the Paragraph 2 of the Security Council Resolution 808 (1993), UN Doc. S/25704. – para. 64.

³⁰ Sunga. L. Jurisdiction of the International Criminal tribunal for the former Yugoslavia. – Boston, 1996. – P.31-33.

³¹ Там само. – С. 46.

³² Деякі науковці називають її „рівнобіжною”. Дьоміна Н.В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів. – Одеса, 2006. – С. 58.

отримали право переглядати судові вироки винесенні національними судами, у випадку а) коли діяння, визначено як звичайний, а не міжнародний злочин (наприклад, геноцид кваліфікується як тяжке вбивство декількох осіб); б) коли існують вагомі підстави вважати, що національні органи не є незалежними і неупередженими, або розслідування чи судовий розгляд провадяться з метою приховування обвинуваченого від міжнародної кримінальної відповідальності, або справа не ведеться старанно; в) коли справа, що знаходиться під юрисдикцією держави, близько пов'язана чи може бути пов'язаною з іншими справами під юрисдикцією трибуналу.

Однак слід зазначити, що Трибунали рідко використовували свій юрисдикційний пріоритет. Серед прикладів можна назвати справу Тадіча³³ та ряд інших справ.³⁴

На даний момент ці трибунали перебувають на завершальній стадії роботи. Відповідно до резолюції 1503³⁵ РБ ООН МКТЮ повинен завершити всі розслідування до кінця 2004 року, Судові процеси до кінця 2008 року, апеляційні провадження до кінця 2010 року.³⁶ Відповідно до стратегії завершення роботи МКТР³⁷ затвердженою резолюцією РБ ООН 1527 Трибунал повинен завершити роботу до кінця 2010 року, аналогічно як і МКТЮ.

Доробок трибуналів є досить великим. Так, МКТЮ станом на 1 травня 2009 року завершив справи відносно 114 осіб із 161 яким було пред'явлено обвинувачення, винесено більше 100 обвинувальних вироків³⁸. Результати роботи МКТР значно скромніші. Та це логічно зважаючи на його юрисдикцію. Ним в першій інстанції було винесено обвинувальні вироків 36 особам, справи

³³ Prosecutor v. Tadić, (IT-94-1), Trial Ch. I Decision of the Trial Chamber on the Application by the Prosecutor for a Formal Request for Deferral, 8 Nov. 1994.

³⁴ Decision on The Prosecutor's Request for Deferral and Motion for Order to the Former Yugoslavia Republic of Macedonia (Case No. IT-02-55-MISC), 4 October 2002.; Prosecutor v. Tadić, (IT-94-1), Trial Ch. I Decision of the Trial Chamber on the Application by the Prosecutor for a Formal Request for Deferral, 8 Nov. 1994.

³⁵ Резолюція Совета Безопасности ООН 1503 (2003).

³⁶ Однак, вже сьогодні піднімається питання про можливе продовження його роботи, для того, щоб він міг завершити недавно переданого йому справу Р.Караджича.

³⁷ UN Doc S/2007/323

³⁸ Report of the International Tribunal for the Former Yugoslavia : note / by the Secretary-General. UN, 4 Aug. 2008. UN Doc A/63/210

стосовно 29 чоловік перебувають на стадії судового розгляду. Апеляційний розгляд було завершено по справах стосовно 25 осіб³⁹.

Серед розглянутих МКТЮ кримінальних справ є досить багато важливих особливо слід виділити справи колишнього президента Сербських народних зборів у Боснії і Герцеговині Момікліо Крайсника⁴⁰. Не менш цікавими та показовими були справи Тадіча⁴¹ та Алексовські⁴². Як відомо, був заарештований і переданий до Суду Слободан Мілошевич, який помер так і недочикавши рішення Трибуналу. Недавно було заарештовано і передано Трибуналу Радована Караджича⁴³.

Серед розглянутих МКТР справ особливо вирізняється справа Клемента Кайншеми — колишнього префекта (губернатора) Кибує, звинуваченого за 25 фактами масових убивств. Судочинство щодо цієї справи було поєднане зі справою Обеда Рузіндана — підприємця, звинуваченого в організації масових убивств на заході Руанди⁴⁴. Показовою є справа Жоржа Рутаганда, який обіймав високу посаду у партії вбитого президента Ювенала Хаб'яримана та будучи віце-президентом організації ополчення Інтеразамбе, сприяв озброєнню ополчення, перекрив дороги і віддав наказ винищувати тутсі. Він звинувачувався також у тому, що будучи акціонером компанії "Radio Television libve des Milla Collines", яка у своїх передачах підбурювала слухачів до геноциду, не поклав цьому край⁴⁵. Трибунал висунув звинувачення полковнику Теонесті Батосора у скоєнні геноциду, злочинів проти людяності та в порушенні ст. 3, загальної для всіх Женевських конвенцій⁴⁶. 2 вересня 1998 р. колишній бургомістр Жан-Поль Акаєсу був засуджений за обвинуваченням у геноциді та скоєнні злочинів проти людяності.⁴⁷ Тим самим уперше на практиці був застосований той склад злочину, який існував останніх 50 років лише на

³⁹ Report of the International Criminal Tribunal for Rwanda : note / by the Secretary-General. UN, 4 Aug. 2008. UN Doc A/63/209

⁴⁰ Prosecutor v Krajišnik (IT-00-39 & 40)

⁴¹ Prosecutor v. Tadić, (IT-94-1),

⁴² Prosecutor v Aleksovski (IT-95-14/1)

⁴³ Prosecutor v Karadžić Radovan (IT-95-5/18-I)

⁴⁴ Prosecutor v Ruzindana, Obed (1: ICTR-95-1; 2: ICTR-96-10)

⁴⁵ Prosecutor v Rutaganda, George (ICTR-96-3).

⁴⁶ Prosecutor v Bagosora, Théoneste (ICTR-96-7)

⁴⁷ Prosecutor v Akayesu, Jean Paul (ICTR-96-4)

папері. 4 вересня 1998 р. колишній прем'єр-міністр Руанди Жан Камбанда за вищенаведені злочини був ув'язнений довічно⁴⁸.

Вказані Трибунали мали суттєвий вплив на розвиток інституту кримінальної відповідальності осіб за порушення норм МГП. Обґрунтовуючи те чи інше рішення Трибунали посилалися попередню практику інших судових органів. МТКЮ та МТКР в процесі розгляду своїх справ, особливо в Апеляційній палаті узагальнили існуючу практику всіх раніше існуючих судових органів міжнародного кримінального правосуддя, (починаючи від Нюрнберзького та Токійського трибуналу і закінчуючи власними справами), а також практику національних судових органів щодо притягнення до відповідальності осіб винних у порушенні норм міжнародного гуманітарного права. Цікавим є той момент, що здійснюючи правосуддя трибунали намагалися враховувати також і доктринальні підходи до вирішення тих чи інших питань, які поставали перед трибуналом.

Так, одним із найцікавіших питань, які повстали перед Трибуналом для колишньої Югославії *про часові і територіальні рамки дії норм міжнародного гуманітарного права*. На думку Трибуналу, міжнародне гуманітарне право застосовується з моменту початку збройного конфлікту і розповсюджуються на період після завершення воєнних дій до того часу, поки не укладено загальну угоду про мир або у випадку внутрішніх конфліктів, не досягнуто мирного врегулювання. Причому, до настання такого моменту міжнародне гуманітарне право продовжує діяти на всій території воюючих держав або, у випадку внутрішніх конфліктів, на всій території, що знаходиться під контролем сторони конфлікту, незалежно від того, ведуться чи ні там активні бойові дії⁴⁹. Таким чином, встановлено, що збройний конфлікт існує, коли «застосовується збройна сила між державами, тривале збройне насильство між урядовими силами та організованими групами або між такими групами в межах однієї

⁴⁸ Prosecutor v Kambanda, Jean (ICTR-97-23)

⁴⁹ Prosecutor v. Dusko Tadic (ICTY IT-94-1-AR72)

держави»⁵⁰. При цьому немає абсолютно ніякого значення характер конфлікту – міжнародний чи неміжнародний.⁵¹

Ще одним проблема, практика трибуналів для вирішення якої є визначальною є *питання співучасті*. Трибунал для колишньої Югославії по суті сформував концепцію спільного злочину (joint criminal enterprise).

На думку трибуналу, основою кримінальної відповідальності є принцип особистої вини, тобто ніхто не може нести кримінальну відповідальність за дії, які він не вчиняв. Загальновизнано, що індивідуальна кримінальна відповідальність слідує за вчиненням злочину, де встановлено, що обвинувачений сам фізично вчинив злочинний акт чи залишався бездіяльним, коли необхідно було діяти. І все ж вчинення одного з злочинів, передбачених Статутом у статтях 2-5 може здійснюватись шляхом участі в реалізації спільного замислу.⁵² Ст. 7 передбачає декілька форм такої співучасті, а саме: планування, підбурювання, наказування, вчинення чи іншим чином сприяння або підбурювання до планування, вчинення, підготовки до злочину.⁵³ Таким чином, Трибунал підтвердив існуючу в доктрині міжнародного права позицію, згідно якої відповідальність повинна нести не тільки особа, яка безпосередньо вчинила злочин, але й інші особи які їй сприяли. Як зазначив Трибунал незважаючи на те, що лише деякі члени групи можуть фізично чинити злочин, участь і співпраця інших є завжди важливою для вчинення злочину. Моральна серйозність такої участі є не меншою, а інколи і такою ж як і безпосереднє виконання⁵⁴.

Трибунал вивів елементи необхідні для існування такої співучасті:

1) *Наявність множинності осіб* (дві і більше особи). При цьому не обов'язковою є їх організація у формі військової, адміністративної чи політичної структури;

⁵⁰ Tadic Jurisdiction Decision, п. 70.

⁵¹ Tadic Jurisdiction Decision, п. 137

⁵² Tadić Appeal Judgement, para. 188

⁵³ Radoslav Brdanin Trial Judgement, para 257

⁵⁴ Tadić Appeal Judgement, para. 191

2) існування спільного плану чи мети, якою є чи передбачається вчинення злочину, на який поширюється юрисдикція Статуту⁵⁵. Наявність плану не обов'язково повинна бути чіткою, а може виводитись зі всіх обставин справи⁵⁶. Той факт, що двоє чи більше осіб спільно беруть участь у вчиненні певного злочину може слугувати підставою для встановлення мовчазного розуміння чи домовленості, яка може прирівнюватись до угоди укладеної між ними на місці і в той же час з метою вчинення певного злочинного акту.⁵⁷ План чи мета не обов'язково повинні бути наперед чітко визначеними. Спільний план чи мета можуть втілюватись спонтанно і висновок про їх наявність виводиться з того факту, що група осіб діють синхронно з метою здійснення спільного злочину⁵⁸.

3) участь обвинуваченого в спільному замислі, що передбачає вчинення злочину. Участь не обов'язково повинна проявлятися у вчиненні конкретного злочину, а може просто мати форму допомоги чи внеску в здійснення спільної мети чи плану.⁵⁹

Розроблену Трибуналами концепцію спільного злочину було використано в якості однієї з форм відповідальності в Римській статуті 1998 року з метою покарання осіб, що поряд з основним виконавцем відігравали у вчиненні злочину певну роль.

Таким чином, Рада Безпеки ООН, створивши трибунали з колишньої Югославії і Руанди, встановила, що фізичні особи є суб'єктами міжнародного гуманітарного права та пов'язані певними юридичними зобов'язаннями. Був підтверджений принцип особистої кримінальної відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні як у період міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

Міжнародний кримінальний суд: основні аспекти діяльності

⁵⁵ Vasiljevic Trial Judgement, para 66

⁵⁶ Krnojelac Trial Judgement, para. 80.

⁵⁷ Brdanin and Talic Form of the Second Indictment Decision, para 15

⁵⁸ Tadic Appeal Judgement, para. 227.

⁵⁹ Tadic Appeal Judgement, para 227, Krnojelac Appeal Judgement, para 31, Vasiljevic Appeal Judgement, para 100.

Важливим досягненням у створенні міжнародної системи запобігання серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та іншим міжнародним злочинам є заснування Міжнародного кримінального суду.

Дана подія сталася у липні 1998 року в Римі, коли 120 держав - членів Організації Об'єднаних Націй уклали договір про створення вперше в історії постійного органу міжнародного кримінального правосуддя - Міжнародного кримінального суду. Цей договір набув чинності 1 липня 2002 року, через 60 днів після того, як 60 держава станула учасником Статуту за допомогою ратифікації або приєднання.

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Кофі Аннан з цього приводу заявив: „Ми сподіваємося на те, що, покаравши винних, МКС принесе певну розраду людям, які пережили жахи війни. Та більш важливим є те, що, Суд буде стримувати потенційних воєнних злочинців і наблизить той момент, коли жоден правитель, жодна держава, жодна хунта й жодна армія будь-де на земній кулі не зможе безкарно порушувати права людини”⁶⁰

Таким чином МКС заповнить собою важливий пробіл в міжнародній правовій системі. Він володітиме юрисдикцією стосовно фізичних осіб, на відміну від Міжнародного суду ООН, котрий може розглядати питання про відповідальність держав.

Серед інших особливостей цього органу слід виділити наступні: 1) МКС є постійно діючим органом; 2) він володіє універсальною юрисдикцією; 3) його статут є міжнародною угодою; 4) він є окремим незалежним органом, на відміну від трибуналів, які були субсидіарними органами ООН.

Судоустрій МКС регламентується, в основному, ч. 4 Статуту МКС та главою 2 Правил процедури і доведення. Суд складається тільки з чотирьох органів:, Президія, Канцелярія Прокурора і Секретаріат та три судових відділення, а саме: Відділення попереднього провадження, Судове відділення та Апеляційне відділення.

⁶⁰ <http://www.un.org/russian/law/icc/question.htm>

Даний суд створений для кримінального переслідування фізичних осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини. Саме тому слід більш детально дослідити питання його юрисдикції. Як справедливо зазначає О. Касинюк питання юрисдикції будь-якого міжнародного суду є одним із найважливіших у його діяльності та породжує цілий ряд складнощів⁶¹.

Міжнародний кримінальний суд, як судовий орган володіє юрисдикцією по відношенню до певної території, часу та, звичайно, осіб. Окреме питання займає і юрисдикція суду стосовно певної категорії суспільно-небезпечних діянь – міжнародних злочинів⁶².

Предметна юрисдикція МКС обмежується найсерйознішими злочинами, що викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства. Суд наділений юрисдикцією відносно наступних злочинів: злочин геноциду, злочини проти людяності, злочин агресії, воєнні злочини.

Окремі склади злочинів, які підпадають під компетенцію суду нами були проаналізовані у пункті 2.3. даного дослідження. Однак слід зазначити, що стосовно воєнних злочинів, Статут містить застереження, що виключають з юрисдикції суду діяння, які можуть бути вчинені в ситуаціях порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, зокрема заворушення, окремі акти насильства або інші акти аналогічного характеру. Тим самим, у статуті явно визнається загальне право держав на підтримку при відновленні порядку або на захист їх єдності та територіальної цілісності всіма законними засобами..

Персональна юрисдикція суду обмежена фізичними особами, що досягли 18-річного віку на момент вчинення злочину. Як було зазначено вище, даний віковий ценз є характерним для усіх статутів органів кримінальної юстиції, крім Статуту спеціального суду для Сьєра-Леоне, де через специфіку конфлікту його понижено до 15 років. Крім того, відповідно до ст. 26- 27 Статуту, службове становище суб'єкта не обмежує персональну юрисдикцію Суду.

⁶¹ Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів. Дис. к. ю. н.- Харків, 2004. – С. 143.

⁶² Пилипенко В. П. Міжнародний Кримінальний Суд за Римським Договором 1998 року. Дис. к. ю. н.- Львів, 2005. – С. 57.

Таким чином, той факт, що особа є главою держави чи уряду або членом уряду, парламенту чи займає інше службове становище жодним чином не впливає її кримінальну відповідальність. Будь-які імунітети та процесуальні норми, які передбачені нормами національного чи міжнародного права, не впливають на юрисдикцію МКС стосовно такої особи.

Часова юрисдикцію Суду за деякими винятками є необмеженою. Це зумовлено тим, що на відміну від судів *ad hoc*, якими були всі попередні міжнародні кримінальні суди, МКС створено як постійний суд, а тому його юрисдикція за часом є необмеженою. Однак з цього правила є ряд винятків. По-перше, він наділений юрисдикцією тільки стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності Статутом, отже його юрисдикція не має зворотної дії. МКС є першим органом міжнародного кримінального правосуддя, створеним за принципом *nullum crimen sine lege*. Всі інші міжнародні кримінальні суди та трибунали, створювалися вже після вчинення злочинів, за що їх неодноразово піддавали критиці.⁶³ Отже, він може розглядати справи про злочини, які біли вчиненні після вступу в силу статуту Суду, а отже з 1 липня 2002 року. Що ж стосується юрисдикції стосовно держав, які згодом приєдналися до статуту, то він стосовно них діє із моменту вступу для них Статуту в силу.

Другим обмеженням юрисдикції за часом слід вважати норму закріплену у ст. 16 Статуту, яка передбачає можливість відстрочки розслідування чи кримінального переслідування терміном на 12 місяців у випадку прохання РБ ООН, висловленого в резолюції, прийнятій на підставі гл. VII Статуту ООН. При чому таке прохання може бути повторене на тих же умовах. Отже, РБ отримала можливість накладення вето на розслідування та розгляд певних справ МКС. І як свідчить практика, РБ досить активно застосовуватиме дане право⁶⁴.

Третім обмеженням є передбачена у Статуті можливість відстрочення юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів. У Статут було включено тимчасове

⁶³ Grafowska G., *Rola międzynarodowego prawa publicznego u progu Trzeciego Millennium / Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości: Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała*. - Katowice 2003. – S. 8-12.

⁶⁴ S/RES/1422 (2002).; S/RES/1487 (2003).

положення. Згідно з ним держава, яка стає учасницею Статуту, може заявити, що протягом семи років після набрання Статутом чинності для відповідної держави, вона не визнає юрисдикцію Суду стосовно воєнних злочинів, коли, як припускається, злочин було вчинено її громадянами чи на її території. Дане положення було включене в Статут за пропозицією Франції та Італії⁶⁵. Стаття 124 Статуту передбачає, що така заява може бути знята у будь-який час.

Юрисдикція за територією є необмеженою, тобто МКС є універсальним судом⁶⁶, на відміну від МКТЮ та МКТР. Таким чином, МКС може судити особу незалежно від місця вчинення нею злочину.

Ще однією досить важливою характеристикою юрисдикції МКС є те, що вона носить обов'язковий характер. Під обов'язковою юрисдикцією визначають як таку, що не потребує визнання спеціальним юридичним актом, а відбувається автоматично після приєднання до Статуту⁶⁷. Подібне визначення Окрім того, юрисдикція МКС стосовно певного злочину може бути визнана також і державою, яка не є учасницею Статуту шляхом подання заяви Секретарю. У заяві держава визнає юрисдикцію Суду *ad hoc*.

Важливою новацією стосовно юрисдикції МКС є те, що вона побудована на принципі *компліментарності*⁶⁸, тобто Суд не покликаний замінити національну юрисдикцію, а доповнювати її. Досвід трибуналів *ad hoc* показав, що наділення їх паралельною юрисдикцією з пріоритетом на стороні трибуналів викликав незадоволення держав, які вважали це втручанням у їх внутрішньодержавні справи⁶⁹. Тому, було вирішено, що МКС буде доповнювати національні суди (п. 10 Преамбули, ст. 1 Статуту), а значить, держави відіграватимуть основну роль у вирішенні кримінальних справ щодо вчинення злочинів, які підпадають під юрисдикцію Суду.

⁶⁵ Лукашук І.І., Наумов А.В. Международное уголовное право. – М.: Спарк, 1999 – С.100.

⁶⁶ Roberge M.-C. The new International Criminal Court: A preliminary assessment //International Review of the Red Cross № 325. P.679.

⁶⁷ Верещетин В.С. Международный уголовный суд: новые перспективы? (К рассмотрению вопроса в Комиссии международного права ООН) // Московский журнал международного права. - 1993. - № 2. – С. 10.

⁶⁸ Cassese A. International Criminal Law. - Oxford, 2003. – P. 348, 351-353.

⁶⁹ Wallach E.J. The procedural and Evidentiary Rules of Post-World War II War Crimes Trials: Do They Provide an Outline for International Legal Procedure? // Columbia Journal of Transnational Law. – 1999. – Vol. 37. – P. 863.

Дане положення передбачає, що перш ніж приступити до розгляду справи по суті, МКС, повинен визначити також її прийнятність⁷⁰. Так, справа не може бути прийнята до провадження МКС (ст. 17 Статуту) у тих випадках, коли: 1) справа розслідується чи стосовно неї порушено кримінальне переслідування державою, яка має щодо неї юрисдикцію, за винятком випадків, коли ця держава не здатна чи не бажає вести розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином; 2) справа розслідується державою, яка має щодо неї юрисдикцію, і ця держава вирішила не порушувати відносно особи, якої це стосується, кримінальне переслідування, за винятком випадків, коли це рішення стало результатом небажання чи неспроможності держави порушити кримінальне переслідування належним чином; 3) особа, якої це стосується, вже була судима за поведінку, яка є предметом даної заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволено на підставі п. 3 ст. 20; 4) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдовувати подальші дії з боку Суду.

Крім того, обвинувачувані особи й зацікавлені держави, незалежно від того, чи є вони учасниками Статуту чи ні, можуть заперечувати юрисдикцію Суду або прийнятність справи до провадження. Вони мають також право подавати апеляції на будь-які пов'язані із цим рішення.

Статуту МКС передбачено три підстави для порушення провадження два з них можна назвати загальними, третій – спеціальним⁷¹. До загальних способів ініціювання процесу в МКС можна віднести наступні: 1) ситуація передається Прокурору державою-учасницею (п. а ст. 13 Статуту); 2) Прокурор розпочинає розслідування *proprio motu* (п. с ст. 13 Статуту).

Для загальних способів Статутом передбачені певні умови здійснення юрисдикції (п. 2 ст. 12). Суд може здійснювати юрисдикцію, якщо одна або декілька із нижчезазначених держав є учасницями Статуту чи визнають юрисдикцію Суду *ad hoc* у спеціальній заяві: 1) держава, на території якої мало місце дане діяння; 2) держава, громадянином якої є особа, обвинувачена у

⁷⁰ Symposium: The ICTY at Ten: A Critical Assessment of the Major Rulings of the International Criminal Tribunal Over the Past Decade // *New England Law Review*. – 2003. – Vol. 37. No.4. –P. 63.

⁷¹ Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів. Дис. к. ю.н.- Харків, 2004. – С. 150.

вчиненні злочину. Таким чином, достатньо існування однієї з умов. Інакше кажучи, Статутом не передбачено отримання згоди держави громадянства обвинуваченої особи у тому випадку, коли ця особа вчинила злочин на території держави-учасниці і навпаки. Отже, МКС може здійснювати юрисдикцію щодо громадян держав, які не є учасниками Статуту і не визнали юрисдикцію Суду ad hoc.

Спеціальним способом можна назвати передачу ситуації Прокурору РБ ООН, що діє на підставі глави VII (п. в ст. 13 Статуту), оскільки такий спосіб передбачається для спеціального випадку – існування загрози миру.

Таким чином, МКС володіє всіма необхідними засобами, щоб не тільки притягувати винних у міжнародних злочинах осіб до кримінальної відповідальності. Вже саме його існування є потужним стримуючим фактором, для осіб які мають намір вчинити порушення міжнародного права.

Проте, на даний момент серйозною перешкодою діяльності Суду є проблема ратифікації його Статуту. На сьогодні його Статут підписало майже 150 держав, ратифікувало всього 108⁷². Серед держав що його підписали немає двох членів ради безпеки - США, Китаю. Крім того найближчій перспективі його відмовляються підписувати Ізраїль, Індія та ряд інших держав, які часто беруть участь у збройних конфліктах. Досить багато держав, що підписали Статут відмовляються його ратифікувати – серед них Росія. Деякі держави мають суттєві проблеми з ратифікацією статуту, через необхідність внесення змін у Конституцію та національне законодавства. Серед таких держав - Україна. Всі ці обставини досить негативно впливають на діяльність МКС, обмежуючи його юрисдикцію.

З іншої сторони діяльність МКС має ряд суттєвих досягнень. По перше, за недовгий період своєї діяльності МКС розглянув більше ста „ситуацій”, п’ята частина яких була передана для судового розгляду. Тільки період з 1 серпня 2006 по 1 серпня 2007 Судом було розглянуто чотири ситуації: в Демократичній республіці Конго, Уганді, Центральноафриканській республіці і

⁷² [http://www.icrc.org/IHL.nsf/\(SPF\)/party_main_treaties/\\$File/IHL_and_other_related_Treaties.pdf](http://www.icrc.org/IHL.nsf/(SPF)/party_main_treaties/$File/IHL_and_other_related_Treaties.pdf)

Судані, по яких проводилися судові процеси. Було видано 4 ордери на арешт⁷³. Слід зазначити, що більше 90 % ситуацій, які розглядаються МКС стосуються вчинення воєнних злочинів⁷⁴. Крім того, важливим є те, що в більшості випадків, МКС видає ордери на арешт високо посадовців, президентів, членів уряду⁷⁵ тощо. Так, довгий час Прокурор МКС вимагав видачі ордеру на арешт президента Судану⁷⁶ і 4 березня 2009 року такий ордер було видано⁷⁷.

Отже, все вищесказане дозволяє зробити висновок, що попри недовгу історію існування МКС він вже став важливим механізмом в запобіганні та боротьбі з порушеннями міжнародного гуманітарного права. МКС має ряд особливостей порівняно із іншими органами міжнародного кримінального правосуддя: він являється єдиним постійно діючим органом; він створений на підставі міжнародної угоди; володіє компліментарною юрисдикцією; може судити вищих посадових осіб.

Створення Міжнародного кримінального суду дає надію на справедливу відплату за акти насильства й жорстокості. Міжнародний кримінальний суд є одним із ключових міжнародно-правових інструментів, що будуть нам необхідні в новому тисячолітті. Потрібно боротися з культурою безкарності щодо винуватих у вчиненні особливо серйозних злочинів. Сьогодні, більше ніж будь-коли, відчувається гостра потреба в діяльності Суду. У суді повинні бути відповідним чином представлені різні правові системи миру, оскільки глобалізація аж ніяк не означає гомогенізацію. Жодна країна не повинна бути виключена із цього історичного процесу; всі країни повинні мати можливість висловити Суду свої власні погляди у відношенні міжнародного кримінального судочинства. Прийняття Римського статуту відкрило нову главу в міжнародному праві. У даний час в сфері міжнародного кримінального правосуддя

⁷³ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/494/56/PDF/N0749456.pdf?OpenElement>

⁷⁴Международное уголовное правосудие //

http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/htmlall/section_ihl_international_criminal_jurisdiction?OpenDocument

⁷⁵Уголовное преследование. Наказание за военные преступления. //

http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/htmlall/section_ihl_international_criminal_jurisdiction?OpenDocument

⁷⁶Прокурор МУС будет добиваться ареста президента Судана //

<http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=9975>

⁷⁷ МУС выдал ордер на арест президента Судана Омара аль-Башира

<http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=11280>

діє всеосяжний правовий та організаційний режим, що, безсумнівно, вплине на поведінку держав і, що ще важливіше, визначатиме і формуватиме поведінку індивідумів⁷⁸.

Запитання для контролю:

- 1. Значення Нюрнберзького трибуналу для розвитку МГП.**
- 2. Особливості часової юрисдикції МКТЮ.**
- 3. Притягнення до кримінальної відповідальності за скоєння злочину геноциду на прикладі МКТР.**
- 4. Питання компліментарної юрисдикції МКС.**

⁷⁸ Ківалов С. В. Міжнародне кримінальне правосуддя: від Нюрнберзького військового трибуналу до міжнародного кримінального суду // Альманах міжнародного права/ редкол.: Ківалов С. В. (гл. ред) и др. – О.: Фенікс, 2009. – С.14.

7. Теми практичних занять

Номер заняття	Назва теми та зміст заняття	Кількість годин	Використана література
(7 семестр). Модуль			
Змістовий модуль			
Заняття 1	<p>Тема 1. Міжнародно-правова кваліфікація збройних конфліктів як окремий інститут міжнародного гуманітарного права (МГП)</p> <p>Міжнародного гуманітарного права(МГП).</p> <p>Поняття МГП як галузі Міжнародного Публічного Права</p> <p>Система МГП (галузі та інститути)</p> <p>Місце кваліфікації збройного конфлікту в системі джерел МГП</p> <p>Розвиток доктрини МГП на сучасному етапі</p>	4	№ 1- 5, 12, 16 -19
Заняття	<p>Тема 2. Джерела МГП , як основа інституту Міжнародно-правової</p>	4	№ 1-5,29,31

2	<p>кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Поняття та види джерел МГП.</p> <p>Правова характеристика Гаазьких конвенцій 1899 та 1907рр.</p> <p>Женевські конвенції 1949р про захист жертв війни.</p> <p>Додаткові протоколи I та II 1977р., до Женевських конвенцій 1949р.</p>		
Заняття 3	<p>Тема 3. Юридична природа кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Поняття кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Підстави кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Характерні особливості кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Правила кваліфікації та тлумачення норм права як основа для кваліфікації збройних конфліктів.</p>	4	№ 1-19, 35,36,37.
Заняття 4	<p>Тема 4. Внутрішньодержавний збройний конфлікт</p> <p>Поняття внутрішньодержавного збройного конфлікту</p> <p>Причини виникнення</p> <p>Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додатковий протокол II 1977р.</p> <p>Характерні особливості учасників</p>	4	№ 1-19, 44-49

	внутрішньодержавного збройного конфлікту.		
Заняття 5	<p>Тема. 5 Міжнародний збройний конфлікт</p> <p>Поняття міжнародного збройного конфлікту</p> <p>Початок війни та його наслідки</p> <p>Режим воєнної окупації</p> <p>Ознаки завершення війни.</p>	2	
Заняття 6	<p>Тема 6. Учасники збройного конфлікту</p> <p>Ознаки комбатанта</p> <p>Учасники руху опору, як законні комбатанти.</p> <p>Найманці</p> <p>Шпигуни та розвідники</p>	2	№ 1-5,75-80
Заняття 7	<p>Тема 7. Поняття та ознаки воєнних злочинів</p> <p>Воєнні злочини як підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.</p> <p>Злочин агресії в контексті діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів.</p> <p>Злочини проти людяності.</p> <p>Склад злочину геноциду та особливості його кваліфікації під час збройного конфлікту.</p>	2	№ 1-5, 92-97

<p>Заняття 8</p>	<p>Тема 8. Значення міжнародного кримінального судочинства для кваліфікації збройних конфліктів.</p> <p>Значення міжнародного кримінального судочинства для розвитку міжнародного гуманітарного права.</p> <p>Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (створення та прецеденти).</p> <p>Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (створення та прецеденти).</p> <p>Міжнародний кримінальний суд: основні аспекти діяльності</p>	<p>2</p>	<p>№ 1-5, 53,54</p>
<p>Всього годин за модуль:24</p>			

8. Тематичний план самостійної (індивідуальної) роботи студента

Змістовий модуль I		
	Кількість годин	Література
<p>Тема 1. Поняття та ознаки воєнних злочинів (на вибір)</p> <p>1. Справа прокурор проти Слободана Мілошевича в Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії.</p> <p>2. Справа прокурор проти Радована Караджіча в Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії.</p>	50	№ 1-5, .114-117,89
Підготовка до поточного контролю по змістовому модулю		

Підготовка до підсумкового контролю (залік)		
Разом за курс	50	

9. Порядок поточного та підсумкового оцінювання знань студентів

Оцінка знань, умінь та практичних навичок студентів з навчальної дисципліни *Міжнародне публічне право* здійснюється відповідно до графіка, наведеного у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Модуль, (7 семестр)	
Поточний контроль За змістовий модуль	
Підсумковий контроль за модуль (і) :(залік)	

Протягом семестру студенти вивчають один модуль з дисципліни **«Міжнародно-правові особливості кваліфікації збройних конфліктів»**. Модуль складається з одного змістовного модуля. Після виконання змістового модуля (лекції, практичні заняття) здійснюється поточний контроль у вигляді тестування або проектної роботи. Студенти, які не відвідували лекції або не в повному обсязі виконали практичні завдання, до поточного контролю за змістовий модуль не допускаються.

Оцінювання навчальних досягнень та практичних навичок студентів

здійснюються за 100-бальною системою за модуль. Загальна кількість балів за семестр з навчальної дисципліни складається із середнього арифметичного балу за модуль.

Студент, який в результаті поточного оцінювання (під час комп'ютерного тестування, проектної роботи), або підсумкового контролю за модулем отримав більше 50 балів, має право не складати залік з дисципліни. У разі отримання позитивної підсумкової оцінки за модуль студент має також право відмовитися від складання заліку. У такому випадку в заліково-екзаменаційну відомість заноситься загальна підсумкова оцінка. При умові, що студент (ка) хоче покращити підсумкову оцінку за модуль із дисципліни, він (вона) має складати залік.

Студент, який в результаті підсумкового оцінювання за модулем отримав менше 50 балів зобов'язаний складати залік з дисципліни. У разі, коли відповіді студента під час заліку (екзамену) оцінені менш ніж 50 балів, він (вона) отримує незадовільну підсумкову оцінку. При цьому результати поточного контролю не враховуються. Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється за такою шкалою:

% від максимальної суми за всі форми навчальної діяльності	Оцінка в ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Екзамен	Залік
90-100	A	відмінно	зараховано
83-89	B	дуже добре	зараховано
75-82	C	добре	зараховано
65-74	D	задовільно	зараховано
50-64	E	достатньо	зараховано
30-49	FX	незадовільно	не зараховано
1-29	F	незадовільно	не зараховано

Переведення даних 100-бальної шкали оцінювання в 4-ох бальну здійснюється у такому порядку:

Поточне оцінювання здійснюється за трьома складовими:

- контроль за виконання модульних завдань (проектні роботи, тестові завдання);
- контроль систематичності та активності роботи студента протягом семестру;
- контроль індивідуальної (самостійної) роботи.

Якщо студент відвідав менше 50 відсотків занять, то систематичність та активність його роботи оцінюється в 0 балів.

Оцінювання модульних завдань. Після виконання програми змістового модулю у визначений деканатом термін здійснюється поточний модульний контроль у вигляді тесту, проектної роботи, який оцінюється у межах від 1 до 60 балів. Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право за дозволом деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості.

7.1.Оцінювання індивідуальної (самостійної) роботи.

Оцінювання індивідуальної (самостійної роботи) здійснюється у межах **20**

балів:

- **10 балів** – за підготовку рефератів, проектних робіт (розрахункових, графічних) та творчих робіт тощо;
- **10 балів** – за участь в наукових конференціях, підготовку науково-дослідницьких статей та їх озвучення, опрацювання наукових статей та першоджерел, участь в олімпіадах та конкурсах.

4.2.Оцінювання активності під час аудиторних занять

Оцінювання активності під час аудиторних занять здійснюється у межах **20**

балів:

- **20 балів** - відвідано не менше 90% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «добре», «дуже добре» «відмінно»; **15 балів** - відвідано не менше 75% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «добре», «дуже добре», «відмінно»; **10 балів** - відвідано не менше 60% лабораторних та

практичних занять та отримано оцінки «задовільно», «добре», «дуже добре», «відмінно»; **5 балів** – відвідано не менше 50% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «задовільно», «добре», «дуже добре», «відмінно».

8. Рекомендована література.

а) Основна література (до всіх тем)

1. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. та ін. Міжнародне право. У 2-х т. Том 1: Основи теорії. – К., 2002; Том 2: Основні галузі. – К., 2004.
2. Международное право /Отв. ред. А.А. Ковалев, С.В. Черниченко (Дипломатическая академия МИД РФ). – М., 2006.
3. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. – М., 2006.
4. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. – М., 2006.
5. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. – Харків, 2000.

б) Додаткова література (до всіх тем)

6. Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004.
7. Словарь международного права / Под ред. Б.М. Клименко. – М., 1986.
8. Курс международного права. В 7-ми тт. – М., 1989 – 1993.
9. Международное публичное право. Учебник / Л.П.Ануфриева, Д.К. Бекашев, К.А. Бекашев и др. – М., 2007.
10. Международное публичное право: Сб. док. / Сост. К.А. Бекашев, Д.К. Бекашев. – В 2-х тт. – М., 2006.
11. Наука міжнародного права в Університеті святого Володимира. У 2-х т. /

Упорядники О.В. Задорожній, В.А. Короткий. – К., 2004-2005.

12. Антологія української юридичної думки. Том 8: Міжнародне право / Упорядники В.Н. Денисов, К.О. Савчук. – К., 2004.

13. Тимченко Л.А., Тимченко Л.Д. Международное право. – Ирпень, 2002.

14. Блищенко И.П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве. – М., 1999.

15. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле. Международные публичное право. В 2-х т. – К., 2000.

16. Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th edition. – Oxford University Press, 2003.

17. Shaw M.N. International Law. 5th edition. – Cambridge University Press, 2003.

18. Международное право / Отв. ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М., 2003.

19. Ушаков Н.А. Международное право. – М., 2004.

с) Додаткова література (до окремих тем)

20. Василенко В.А. Основы теории международного права. – К., 1988.

21. Тункин Г.И. Теория международного права. – М., 1970 (М., 2000).

22. Черниченко С.В. Теория международного права. В 2-х тт. – М., 1999.

23. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. – М., 1990.29

24. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х тт. М., 1996.

25. Лукашук И.И. Источники международного права. – К., 1966.

26. Филимонова М.В. Источники современного международного права. – М., 1987.

27. Даниленко Г.М. Обычай в международном праве. – М., 1988.

28. Фельдман Д.И. Система международного права. – Казань, 1983.

29. Лукашук И.И. Нормы международного права в международной нормативной системе. – М., 1997.

30. Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права: императивные нормы (jus cogens). – Тбилиси, 1982.

31. Пушмин Э.А. О понятии основных принципов современного международного права // Советский ежегодник международного права –1978. – М., 1980.
32. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. – К., 1981.
33. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. – К., 1980.
34. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве / Под. ред. В.Н. Денисова, В.И. Евинтова. – К., 1992.
35. Корецкий В.М. Декларация прав и обязанностей государств. – К., 1962.
36. Курдюков Г.И. Государства в системе международно-правового регулирования. – Казань, 1979.
37. Мартыненко А.П. Права народов в современном международном праве. – К., 1993.
38. Ноговіцина Ю.О. Міжнародно-правові аспекти правонаступництва України. – К., 2006.
39. Признание в современном международном праве / Под. ред. Д.И. Фельдмана. – М., 1975.
40. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М., 2004.
41. Василенко В.А. Ответственность государств за международные правонарушения. – К., 1976.
42. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. – К., 1982.
43. Курис П.М. Международные правонарушения и ответственность государств. – Вильнюс, 1973.
44. Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Том 1. – М., 2005.
45. Мережко О.О. Право міжнародних договорів: Сучасні проблеми та практика. – К., 2002.
46. Венская конвенция о праве международных договоров. Комментарий. – М., 1997.

47. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Общие вопросы. – М., 1985.
48. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров. – М., 1985.
49. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Договоры с участием международных организаций. – М., 1989.
50. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. – М., 1986.
51. Галенская Л.Н. Право убежища (международно-правовые вопросы). – М., 1968.
52. Черниченко С.В. Международно-правовые вопросы гражданства. – М., 1968.
53. Барсегов Ю.Г. Территория в международном праве. – М., 1958.
54. Клименко Б.М. Государственная территория. Вопросы теории и практики международного права. – М., 1974.
55. Трофимов В.Н. Правовой статус Антарктики. – М., 1990.
56. Анцелевич Г.А. Международное морское право. Учебник. – К., 2003.
56. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкерстом / Пер. з англ. – Харків: Консул, 2000. - 592
57. Международное морское право: Учебное пособие / Под ред. С.А. Гуреева. – М., 2003.
58. Василенко В.А., Высоцкий А.Ф., Рыбальчик Д.Э. Международное морское право. – К., 1988.
60. Малеев Ю.Н. Международное воздушное право. Вопросы теории и практики. – М., 1986.
61. Международное воздушное право. В 2-х книгах / Под. ред. А.П. Мовчана – М., 1980–1981.31
62. Верещетин В.С. Международное сотрудничество в космосе: правовые вопросы. – М., 1977.
64. Международное космическое право. – М., 1999.
65. Словарь международного космического права. – М., 1992.

66. Сандровский К.К. Право внешних сношений. – К., 1986.
67. Репецкий В.М. Дипломатичне і консульське право. – Львів, 2002.
69. Шibaева Е.А. Право международных организаций. – М., 1986.
70. Шibaева Е.А., Поточный М. Правовые основы структуры и деятельности международных организаций. – М., 1988.
71. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. – М., 1998.
72. Татам А. Право Європейського Союзу. – К., 1998.
73. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота / Под ред. В.В. Безбаха, А.Я. Капустина, В.К. Пучинского. – М., 1999.
74. Капустин А.Я. Европейский союз: интеграция и право. – М., 2000.
75. Богуславский М.М. Международное экономическое право. – М., 1986.
76. Войтович С.А. Принципы международно-правового регулирования международных экономических отношений. – К., 1988.
77. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право. – М., 2002.
78. Шумилов В.М. Международное экономическое право. – М., 1999.
79. Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации. – М., 2002.
80. Зенкин И.В. Право Всемирной торговой организации. – М., 2003.
81. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. – К., 2000.
82. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М., 1998.
83. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: Джерела і практика застосування. – К., 1998.32
84. Даниленко Г.М. Международная защита прав человека. – М., 2000.
85. Тиунов О.И. Международное гуманитарное право. – М., 1999.
86. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. – М., 1991.
87. Калугин В.Ю., Павлова Л.В., Фисенко И.И. Международное гуманитарное право. – Минск, 1999.
88. Гассер Х. Международное гуманитарное право. Введение. – М., 1995.

89. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. – М., 2000.
90. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. – МККК, 1982.
91. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. – М., 1997.
92. Международное уголовное право / Под ред. В.Н. Кудрявцева. – М., 1999.
93. Панов В.П. Международное уголовное право. – М., 1997.
94. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. – М., 1999.
95. Блищенко И.П., Фисенко И.В. Международный уголовный суд. – М., 1998.
96. Костенко Н.И. Международный уголовный суд. – М., 2002.
97. Панов В.П. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. – М., 1993.
99. Неліп М.І., Мережко О.О. Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві. – К., 1998.
100. Скакунов Э.И. Международно-правовые гарантии безопасности государств. – М., 1983.
101. Мартыненко А.П. Права народов в современном международном праве. К., 1993.
102. Тиунов О.И. Принцип соблюдения международных обязательств. М., 1979.
103. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. К., 1982.
105. Лукашук И.И. Функционирование международного права. М., 1992.
107. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. К., 1981.
108. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. (отв. ред. Денисов В.Н., Евинтов В.И.). -К., 1992.
107. 108. Fox, Hazel. The Law of State Immunity. – Oxford University Press, 2002. – 550 p.
109. Cassese, Antonio. International Criminal Law. – Oxford University Press, 2003. – 528 p.
110. Kittichaisaree, Kriangsak. International Criminal Law. – Oxford University Press, 2001. – 514 p.

111. Shraga, Daphna and Zacklin, Ralph. The International Criminal Tribunal for Rwanda // *European Journal of International Law*. – 1996, Vol. 7, No. 4. – P. 501-518. – <<http://ejil.org/journal/Vol7/No4/art3.html>>. 112. Kretzmer, David. Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence? // *The European Journal of International Law*. – 2005. – Vol. 16. – No. 2. – P. 171–212. – <<http://www.ejil.org/journal/Vol16/No2/art1.pdf>>.
113. Warbrick, Colin. The European Response to Terrorism in an Age of Human Rights // *The European Journal of International Law*. – 2004. – Vol. 15. – No. 5. – P. 989–1018. – <<http://www.ejil.org/journal/Vol15/No5/6.pdf>>
114. *The Law of the War Crimes : national and international approaches* / ed. by Timothy L. H. McCormack, Gerry J. Simpson. – London, Boston : Kluwer Law International, 1997. – XXVII+262 p.
115. Sliedregt E. *The Criminal Responsibility of individuals for Violations of International Humanitarian Law* / Elies van Sliedregt. – Hague : Asser Press, 2003. – 466 p.
116. Cassese A. *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Human Rights* / Antonio Cassese // *European Human Rights Law Review*. – 1997. – Vol. 4. – Pp. 335-347.
117. Месяев А. Б. Процесс против Слободана Милошевича в Гаагском трибунале. Записки из зала суда. Книга первая. Обвинительная часть. – Казань: "Титул-Казань", - 2006 – с. 172

9. Орієнтовані питання для підсумкового контролю

1. Міжнародне гуманітарне право(МГП).
2. Поняття МГП як галузі Міжнародного Публічного Права
3. Система МГП (галузі та інститути)
4. Місце кваліфікації збройного конфлікту в системі джерел МГП
5. Розвиток доктрини МГП на сучасному етапі
6. Поняття та види джерел МГП.
7. Правова характеристика Гаазьких конвенцій 1899 та 1907рр.
8. Женевські конвенції 1949р про захист жертв війни.
9. Додаткові протоколи I та II 1977р., до Женевських конвенцій 1949р.
10. Поняття кваліфікації збройних конфліктів.
11. Підстави кваліфікації збройних конфліктів.
12. Характерні особливості кваліфікації збройних конфліктів.
13. Правила кваліфікації та тлумачення норм права як основа для кваліфікації збройних конфліктів.
14. Поняття внутрішньодержавного збройного конфлікту.
15. Причини виникнення внутрішньодержавного збройного конфлікту.

16. Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949р. та Додатковий протокол II 1977р.
17. Характерні особливості учасників внутрішньодержавного збройного конфлікту.
18. Поняття міжнародного збройного конфлікту.
19. Початок війни та його наслідки.
20. Режим воєнної окупації .
21. Ознаки завершення війни.
22. Ознаки комбатанта.
23. Учасники руху опору, як законні комбатанти.
24. Найманці.
25. Шпигуни.
26. Розвідники.
27. Воєнні злочини як підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.
28. Злочин агресії в контексті діяльності міжнародних кримінальних судів та трибуналів.
29. Злочини проти людяності.
30. Склад злочину геноциду та особливості його кваліфікації під час збройного конфлікту.
31. Значення міжнародного кримінального судочинства для розвитку міжнародного гуманітарного права.
32. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (створення та прецеденти).
33. Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (створення та прецеденти).
34. Міжнародний кримінальний суд: основні аспекти діяльності

10. Тестові завдання

1. Міжнародне гуманітарне право регулює відносини між суб'єктами права, що виникають:
 - a. під час гуманітарних катастроф;
 - b. під час війни;+
 - c. під час порушення прав людини;
 - d. під час повітряних катастроф.

2. Галузь міжнародного гуманітарного права складається з таких двох підгалузей:
 - a. право "Гааги" та право "Женеви";+
 - b. право "війни" і право "полонених";
 - c. право "військовополонених" та право "комбатантів";
 - d. право "поранених" та право "цивільного населення".

3. Автором праці "Про право війни і миру" є:
 - a. Літописець Нестор;
 - b. Гуго Грацій;+

- c. Репецький В. М;
 - d. Лукашук І. І.
4. Додаткові протоколи 1977 року були прийняті до:
- a. Женевських конвенцій 1949р.+
 - b. Гаазьких конвенцій 1907р.
 - c. Гаазьких конвенцій 1899р.
 - d. Женевської конвенції 1925р.
5. Учасники збройних конфліктів поділяються на:
- a. комбатантів та не комбатантів;+
 - b. цивільне та мирне населення;
 - c. сухопутні та морські війська;
 - d. повітряні та інженерні війська.
6. Право брати безпосередню участь у збройних діях мають:
- a. військовополонені;
 - b. медичний персонал;
 - c. духовний персонал;
 - d. комбатанти.+
7. Комбатанти, які потрапили під владу супротивної сторони, є:
- a. найманці;
 - b. цивільне населення;
 - c. військовополонені;+
 - d. мирне населення.
8. Добровольці прирівнюються до:
- a. найманців;
 - b. духовного персоналу;

- c. комбатантів;+
 - d. шпигунів.
9. На території нейтральної держави забороняється:
- a. створення військових формувань та установ для вербування;+
 - b. розміщення відділень МКЧХ;
 - c. будівництво лікарень;
 - d. розміщення збройних сил іншої нейтральної держави.
10. Міжнародне гуманітарне право забороняє:
- a. віроломство;+
 - b. благодійність;
 - c. військові хитрощі;
 - d. духовну допомогу священнослужителів.
11. До збройних конфліктів неміжнародного характеру не належать:
- a. випадки порушення внутрішнього порядку; +
 - b. випадки тривалого застосування зброї між урядовими та не урядовими військами;
 - c. випадки тривалого застосування зброї між угруповуваннями в середині одної держави;
 - d. випадки безперервних та погоджених збройних дій антиурядових дій.
12. Початок війни має наслідком:
- a. розрив дипломатичних та консульських відносин;+
 - b. укладення міжнародного договору;
 - c. обов'язок допуску на територію воюючої держави представників ООН;
 - d. не створює наслідків для держав.
13. Застосування міжнародного гуманітарного права не припиняється якщо:

- a. воєнні операції закінчилися;
- b. закінчилася окупація;
- c. осіб, що були інтерновані у зв'язку зі збройним конфліктом, остаточно звільнено;
- d. оголошення капітуляції. +

14. Евентуальний нейтралітет – це:

- a. постійний нейтралітет;
- b. нейтралітет під час війни;+
- c. нейтралітет передбачений внутрішнім правом держави;
- d. такого поняття не існує в міжнародному праві.

15. Постійно нейтральною державою є:

- a. США;
- b. Російська Федерація;
- c. Швейцарія;
- d. Франція.

16. До без ядерних зон відносять:

- a. Латиноамериканська;+
- b. Європейська;
- c. Далекосхідна;
- d. Північноамериканська.

17. До заборонених засобів ведення війни належать:

- a. протипіхотні міни;+
- b. нарізна зброя;
- c. автоматична зброя;
- d. бомбардування.

18. Міжнародний комітет червоного хреста утворений в:
- a. 1863р.;+
 - b. 1899р.;
 - c. 1907р.;
 - b. 1949р.
19. Міжнародний комітет червоного хреста здійснює:
- a. гуманітарну діяльність головно під час міжнародних та інших збройних конфліктів;+
 - b. збройну діяльність під час війни;
 - c. заходи по забезпеченню розвідувальної діяльності;
 - d. підготовку духовного персоналу.
20. Комбатанти, що потрапили до рук ворога вважаються:
- a. військовополоненими;+
 - b. смертниками;
 - c. інтернованими громадянами;
 - b. цивільним населенням.
21. Предмет регулювання міжнародного гуманітарного права - це:
- a. суспільні відносини третіх країн, що виникають при здійсненні актів агресії;
 - b. відносини, що складаються між суб'єктами міжнародного права в ході збройних конфліктів;+
 - c. специфічні міждержавні відносини, що склалися після завершення збройного конфлікту між державами-учасницями;
 - d. процесуальні відносини, щодо пред'явлення позову до міжнародного суду з приводу наслідків війни.
22. Мирні засоби вирішення міжнародних суперечок:

- a. погоджувальні комісії, мирні конференції, двостороння дипломатія, багатобічна дипломатія, човникова дипломатія;
- b. переговори, консультації сторін, примирення, добрі послуги, посередництво, міжнародний арбітраж, судовий розгляд;+
- c. зустрічі "без краватки", демонстрація сили держави шляхом передислокації власних збройних сил до границі;
- d. превентивна дипломатія, санкції за рішенням Ради Безпеки ООН.

23. До видів злочинів проти людяності відносяться:

- a. міжнародний тероризм, незаконний оборот наркотиків, рабство;
- b. піратство, захоплення заручників;
- c. агресія, застосування зброї масового знищення, пропаганда війни;
- d. геноцид, апартеїд, расизм і расова дискримінація.+

24. Під геноцидом у міжнародному праві розуміється:

- a. збройний напад, вчинений з метою встановлення влади однієї держави на території іншої;
- b. дії, спрямовані на знищення групи через приналежність її до певних ознак (расових, релігійних, етнічних);
- c. винищування певного виду тварин;
- d. дії, спрямовані на знищення екологічних систем і об'єктів.

25. Міжнародний комітет червоного хреста, як неурядова міжнародна організація є:

- a. нейтральною організацією;
- b. завжди діє на стороні переможених;
- c. підтримує сторону, яка перемогла;
- d. діє на стороні ООН.

26. Нюрнберзький воєнний трибунал був утворений:

- a. 1941р.;
- b. 1945р.;
- c. 1948р.;
- d. 1951р.

27. У Статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу передбачено відповідальність за вчинення злочину:

- a. піратство;
- b. захоплення повітряного судна;
- c. найманство;
- d. агресію.+

28. У Статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу передбачено відповідальність за вчинення злочину:

- a. незаконний обіг наркотичних засобів;
- b. тероризм;
- c. застосування лазерної(осліплюючої) зброї;
- d. воєнні злочини.+

29. Статут Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу передбачав, як вид покарання:

- a. смертну кару;+
- b. не передбачав смертної кари;
- c. передбачав смертну кару тільки для глав держав;
- d. передбачав смертну кару тільки для рядових солдат.

30. Міжнародний воєнний трибунал для Далекого Сходу був створений у:

- a. 1945р.;
- b. 1946р.;+
- c. 1947р.;

d. 1948р.

31. Міжнародний воєнний трибунал для Далекого Сходу був створений з метою покарати:

- a. головних японських військових злочинців;+
- b. головних китайських військових злочинців;
- c. головних в'єтнамських військових злочинців;
- d. окремих солдат радянської армії.

32. Конвенція ООН про попередження злочину геноциду і покарання за нього була прийнята:

- a. 1945р.;
- b. 1948р.;+
- c. 1951р.;
- d. 1982р.

33. До злочинів проти миру відносять:

- a. грабіж;
- b. крадіжку;
- c. геноцид;
- d. агресію.+

34. Вбивство військовополонених відносять до:

- a. воєнних злочинів;+
- b. злочинів проти миру;
- c. порушення дисциплінарного статуту;
- d. дій, які характеризують апартеїд.

35. Поневолення та депортація цивільного населення до початку збройних дій відносять до:

- a. злочинів проти людяності;+
- b. злочинів проти миру;
- c. тероризму;
- d. воєнних злочинів.

36. Міжнародний кримінальний суд був створений в:

- a. 1991р.;
- b. 1995р.;
- c. 1998р.;+
- d. 2002.

37. Статут Міжнародного кримінального суду набув чинності:

- a. 1 липня 2002р.;+
- b. 2 липня 2004р.;
- c. 30 лютого 1998р.;
- d. 8 серпня 2021р.

38. До органів Міжнародного кримінального суду не входить:

- a. президія;
- b. канцелярія прокурора;
- c. секретаріат;
- d. касаційна палата.+

39. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на:

- a. фізичних осіб;+
- b. юридичних осіб;
- c. держави;
- d. міжнародні організації.

40. Міжнародний кримінальний суд не наділений юрисдикцією відносно

злочинів:

- a. геноциду;
- b. підробки грошових знаків;+
- c. воєнних злочинів;
- d. злочинів проти людяності.

41. Міжнародний кримінальний суд може судити фізичних осіб, які досягли:

- a. 16р.;
- b. 17р.;
- c. 18р.;+
- d. 21р.

42. Міжнародний кримінальний суд наділений юрисдикцією стосовно злочинів вчинених після:

- a. 1 липня 2002р.;+
- b. 1 липня 1998р.;
- c. 30 лютого 2010р.;
- d. 24 серпня 1995р.

43. Побудова юрисдикції Міжнародного кримінального суду на принципі "компліментарності" означає:

- a. заміну національної судової юрисдикції;
- b. доповнення національної судової юрисдикції;+
- c. ігнорування національних судів;
- d. можливість виступати заміником апеляційної інстанції в національній судовій системі.

44. Міжнародний кримінальний суд може судити фізичну особу:

- a. незалежно від місця вчинення нею злочину;+
- b. тільки за злочини вчинені в Італії;

- c. тільки за злочини вчинені в Євросоюзі;
- d. тільки за злочини вчинені на морі.

45. Юрисдикція Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ) за предметом не охоплює:

- a. геноцид;
- b. злочини проти людяності;
- c. серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року;
- d. торгівлю наркотиками.+

46. Юрисдикція Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МКТР) не охоплює:

- a. злочини проти людяності;
- b. геноцид;
- c. воєнні злочини;
- d. піратство.+

47. Судовий процес над Слободаном Мілошевичем проходив у:

- a. Верховному суді України;
- b. Міжнародному кримінальному трибуналі для Руанди;
- c. Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії;+
- d. Міжнародному кримінальному суді.

48. Юрисдикція Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ) поширюється на злочини вчинені під час:

- a. Другої світової війни;
- b. Війни Ізраєля проти Єгипту;
- c. Війни в Югославії;+
- d. Війни в Греції.

49. Місцем знаходження Міжнародного кримінального трибуналу для

колишньої Югославії (МКТЮ) є:

- a. Гаага;+
- b. Париж;
- c. Каїр;
- d. Белград;

50. Місцем знаходження Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МКТР) є:

- a. Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія);+
- b. Каїр(Египет)
- c. Кампала (Уганда)
- d. Кігалі (Руанда)

Навчальне видання

Колотуха Іван Олексійович

доцент кафедри міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

**Міжнародно-правові особливості
кваліфікації збройних конфліктів**

Навчально-методичний посібник